

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

Verdi mot verdi

En studie av møtet mellom kulturminneverdier og verdier av tilgjengelighet

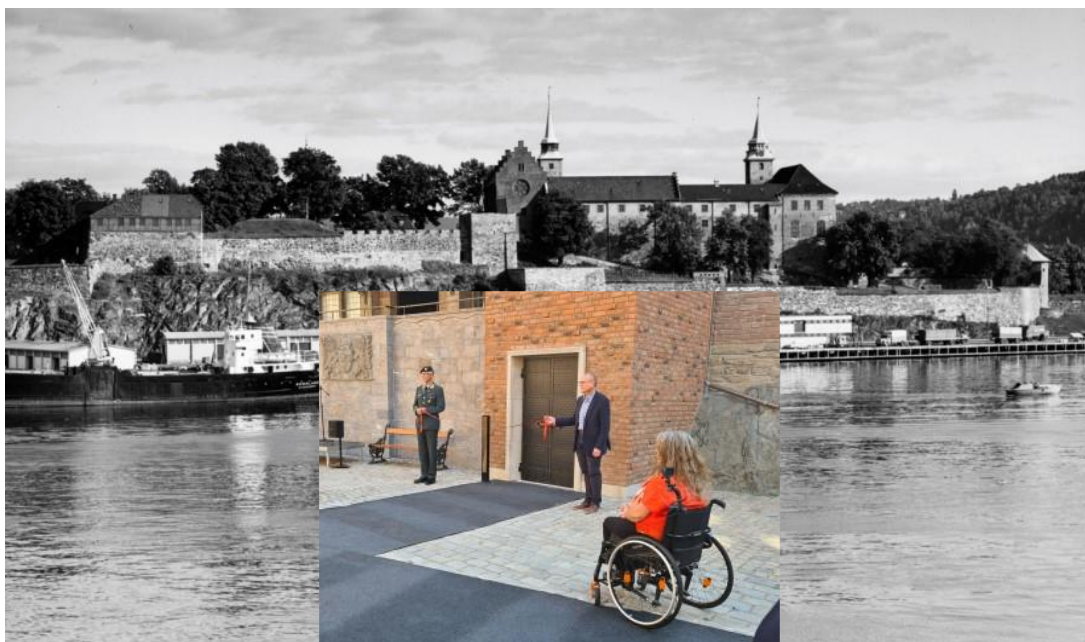

Foto: Oslo bymuseum (sort hvit) og Oddbjørn Sørmoen

Mastergradsavhandling i inkluderende arkitektur

Kandidat: Oddbjørn Sørmoen

Veileder: Sidse Grangaard

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

1

Aalborg Universitet København
A. C. Meyers Vænge 15
2450 København SV
Danmark

Studenterrapport

Uddannelse: Master i inkluderende arkitektur

Semester: 4

Titel på projekt:

Verdi mot verdi. En studie av møtet mellom kulturminneverdier og verdier av tilgjengelighet

Prosjektperiode: 1. februar 2023 – 8. juni 2023

Vejleder: Sidse Grangaard

Kandidat: Oddbjørn Sørmoen

Antal normalsider: 43

Afleveringsdato: 08.06.2023

Resumé: *Value against value. A study of the encounter between the values of cultural heritage and the values of accessibility.* The thesis uses the efforts to make Akershus Castle, Oslo, accessible for all, completed 2021, as a case for studying the encounters between values of accessibility and cultural heritage, with the help of discourse analysis. The whole process took almost 10 years, a period when the general understanding of both heritage and accessibility were under transformation, and new laws and policies were introduced. The originally medieval castle has undergone major changes in the 17th as well the 20th century. It is both a museum and venue for government receptions. In the beginning, the heritage discourse was dominant, with heavy restrictions on changes to the fabric, before being challenged by the discourse of public administration, when the political authorities decided a solution worked out by the Norwegian Defence Estates Agency and the Directorate for Cultural Heritage. The case seemed to be settled when the discourse of accessibility came in with full force and became decisive for the result. In the end, the key principle was not *equal access* but *equally worthy access* to all participants to the government receptions. A fourth discourse appeared in the end, where the mutual and balanced encounter between the human and the heritage is the key to solutions. Cultural heritage is defined by humans, and therefore has no value if not accessible in one way or another to all humans. As Umberto Eco said: *Memory is soul. Shared memories mean common identity.* Cultural heritage is vital for all members of a society.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
2. Problembeskrivelse	5
3. Problemformulering	6
4. Teoretisk grunnlag	6
4.1 To fagområder møtes	8
4.2 Rett til kulturarv	8
4.3 Rett til tilgjengelighet	11
5. Metodebeskrivelse og avgrensning	13
6. Casebeskrivelse	15
6.1 Kronologi for tilgjengelighetsarbeidet	18
7. Analyse	20
7.1 Innledende om diskurser i analysen	21
7.2 Delanalyse 1, den diakrone analyse	22
7.3 Fase 1: Perioden før 2012	23
7.4 Fase 2: Perioden fra 2012 til 2017	24
7.5 Fase 3: Perioden fra 2017 til 2021	29
7.6 Delanalyse 2, den synkrone analyse	32
7.7 Allianser	32

7.8 Balanse mellom menneske og kulturminne	32
7.9 Rolleforståelse	33
7.10 Verten som ikke var til stede	34
7.11 Den gode dialogen ser likevel ikke ut til å finne sted	34
7.12 Spørsmålet om medvirkning	34
7.13 Hovedpersonen manglet	37
7.14 Den immaterielle symbolverdien	37
8. Diskusjon	38
8.1 Kulturminnevernets vurderinger i saker knyttet til universell utforming og tilgjengelighet	39
8.2 Arnebergtrappens immaterielle verdi	40
8.3 Ofringen av Arnebergtrappen	40
8.4 Verdien av tilgjengelighet	41
9. Konklusjon	42
10. Litteraturliste	43

1. Innledning

Tilgjengelighetsarbeidet på Akershus slott var ferdig den 2. september 2021. Dette ble feiret med brask og bram, med snorklipping og taler av statssekretæren i Forsvarsdepartementet, riksantikvaren selv og nestleder i Norges Handikapforbund. Prosjektet som ble vedtatt av regjeringen allerede i 2016, kostet 60 millioner kroner. Løsningene er blitt rost og feiret i tiden etterpå, og det er stadig grupper og enkeltpersoner som kommer til Akershus slott først og fremst for å se tilgjengelighetsløsningene, fremfor selve slottet. Prosjektet inngår nå i Riksantikvarens samling av forbilledlige eksempler.

Men tilgjengelighetsprosjektet begynte allerede flere år før regjeringens vedtak, og veien frem til feiringen var lang og kronglete. Veien er i seg selv verdt en studie av møter mellom viktige verdier - og ikke minst møter mellom kulturminneverdier og verdier av tilgjengelighet.

As humans, when we say “I”, we mean our memory. Memory is soul. If someone loses his memory, he becomes like a plant. He hasn’t got any soul anymore. We are our own memory. Shared memories mean common identity.

We can’t think of ourselves as Europeans if we are not able to restore a European identity. (Ferrario, 2015)

Kulturminnene er viktig i utforskningen og formidlingen av den felles «hukommelse» og identitet, enten den er lokal, nasjonal eller internasjonal. Det er grunnleggende enighet om at kulturminnene bærer store verdier for samfunnet og for den enkelte borger, og at den skal vernes mot ødeleggelser og forfalskning.

Kulturminnenes betydning for oss som enkeltmennesker og som borgere er store. Derfor er det også viktig at alle får tilgang til den «felles hukommelsen». Tilgjengelighet er forutsetningen for at vi sammen kan utforske historien, granske og stille spørsmål og få del i opplevelsene knyttet til dem.

Mennesker med en nedsatt funksjonsevne har naturligvis samme behov for og rett til kulturminnenes verdier og opplevelser som mennesker uten slik nedsettelse.

Å tilgjengeliggjøre kulturminnene er viktig, og det kan være utfordrende. Kulturminnenes sjeldenhet og sårbarhet gjør de ofte til skjøre, ufornybare ressurser. Møtet mellom de to fagfeltene kulturminnevern og universelt design krever avveininger og dialog når det oppstår faglige dilemmaer.

Kulturminnenes betydning for den enkeltes og den felles historie og identitet – og dilemmaene som kan oppstå når disse skal tilgjengeliggjøres, er kjernen i denne oppgaven. Det er vi mennesker som tillegger kulturminnene verdier, og dermed definerer noe som kulturminner. Kulturminnenes verdier er ingen iboende

egenskaper. Den offentlige anerkjennelsen og defineringen gjør kulturminnene til et felles, demokratisk gode.

Uten at vi får del i eller tilgang til kulturminnene, har de liten verdi. Siden kulturminnene kan være svært forskjellige og våre forutsetninger for tilgang til dem også kan være ulike, må det ofte tas grep for at alle skal få del i disse verdiene. Slike grep for bedret tilgjengelighet betyr gjerne endringer rundt eller i selve kulturminnet. I noen tilfeller kan endringene være så betydelige at de reduserer den verdien vi vil at alle skal få del i.

I denne avhandlingen benyttes arbeidet med å tilgjengeliggjøre kulturminnet Akershus slott i Oslo som case. At dette var en komplisert sak, gjør den naturligvis godt egnet for en studie. Dette er følgelig ikke historien om tilgjengeliggjøringen av slottet, men tilgjengeliggjøringen brukes for å få kunnskap om denne type prosesser.

De fleste som skriver om tilgjengelighet i Norge, vil antagelig bruke begrepet universell utforming. Jeg har bevisst valgt å benytte ordet tilgjengelighet, fordi dette er snakk om tilgang på kulturminner, der ambisjonsnivået som ligger i begrepet universell utforming sjelden kan oppnås.

2. Problembeskrivelse

Kulturarven kan ha mange verdier og funksjoner. Mange bruker arven som ren underholdning; steder, bygg og gjenstander man må ha vært på eller sett for å bli «regnet med». Noen bruker kulturarven for å iscenesette gitte begivenheter. Andre bruker arven til å utforske og reflektere over mer eksistensielle spørsmål knyttet til vår felles hukommelse, vår identitet og vår plass i historien. Hvor tilgjengelig kulturarven er, handler dypest sett om forutsetninger for ulike måter å analysere og forstå denne arvets verdier. Uansett holdninger til og bruken av kulturarven, er tilgjengeliggjøringen til den en viktig demokratisk og fundamental rettighet.

Ofte fører retten til tilgjengelighet til endringer av kulturarven og følgelig et press på kulturarvens verdier. Det kan være ren slitasje eller forbruk, men det kan også være endringer for at mennesker med ulike funksjonsnedsettelse skal få del i kulturarven. Verdier og rettigheter brytes mot hverandre.

Disse dilemmaene kan ikke løses med juridiske virkemidler alene, siden dette handler om verdier. Målet er ikke at «den ene part» skal vinne, men at man skal finne gode kompromisser der begge verdisettene ivaretas i så stor grad som mulig.

Kilden til kulturminneverdiene ligger i kulturminnene selv og deres troverdighet, selv om de defineres av mennesker. Kulturminnenes «ekthet», autenticitet, blir en sentral del av definisjonsgrunnlaget. Autenticitet gir troverdighet. Endres den, reduseres verdiene. I ytterste konsekvens kan endringene gå utover selve begrunnelsen for at kulturminnet ble erklært som nettopp det.

Autenticitet er i seg selv et lite eksakt begrep, særlig i tilfeller der et kulturminne har gått gjennom flere perioder med ulike bruk og endringer, fordi mye av «ektheten» nettopp ligger i den sammensatte historien.

Diskusjonen mellom vernehensyn og tilgjengelighetshensyn handler mye om bruk av ord og uttrykk, og hva man legger i disse. Ordene tillegges betydning av den som bruker dem. Et ord kan oppfattes forskjellig avhengig av hvilket utgangspunkt man har. Andre ord er langt fra nøytrale og kan blokkere for motargumenter.

Egen erfaring fra mange år med arbeid i kulturminneforvaltningen, viser at det i søkingen etter praktiske løsninger på tilgjengeliggjøringen, ofte argumenteres med verdier som det kan være stor konsensus om, men som også lett blir subjektive fordi de defineres av den enkelte aktør. Når disse verdiene defineres av fagfolk som har som oppgave å forvalte kulturminnene, blir argumentene lett sett på som elitistiske, altså noe som kan oppleves som uakseptabelt.

Når verdier defineres av personer med nedsatt funksjonsevne, er erfaringen at det ofte brukes enten juridiske eller følelsesmessige argumenter, som for eksempel at noe går på bekostning av den enkeltes «verdighet». Jussen oppfattes som absolutt og udiskutabel. De følelsesmessige argumentene er det vanskelig å imøtegå, fordi mennesket med funksjonsnedsettelse av offentligheten ofte blir sett på som en svak part ingen ønsker skal føle seg «uverdige» eller «krenket».

Diskursen om tilgjengeliggjøring av kulturminnene synliggjør forskjeller og likheter, og mekanismer som er viktige å få frem for å forstå hva som faktisk skjer, og for å finne et felles språk.

Oppgaven tar utgangspunkt i en case der prosessen og avveiningene har vært konfliktfylte. Kjernen handler også om møtet mellom verdier, verdisyn og rettigheter, hvordan det argumenteres og hvordan verdisynene og verdivurderingene brytes mot hverandre. Casen handler om hvem som har, får og tar makt gjennom prosessen med tilgjengeliggjøringen.

For å komme frem til de gode avveiningene, er det viktig å forstå det bakenforliggende verdisynet til begge «fagområdene», hvordan man definerer verdier, og hvordan man møter etiske dilemmaer.

Målet er å analysere og forstå hva som skjer når konflikter i disse saker oppstår, og veier til løsning på dilemmaene. Det vil naturligvis være naivt å tro at alle verdikonflikter av denne type kan løses gjennom kompromisser. Kanskje finnes det ytterpunkter der det ikke er mulig å gjøre kulturminnet tilgjengelig?

3. Problemformulering

Hvordan finne balansepunktet mellom vernet av kulturminnenes verdier og tilgjengeligheten til verdiene i arbeidet med tilgjengeliggjøringen av Akershus slott?

4. Teoretisk grunnlag

Denne avhandlingen handler om menneskelige og faglige møter og avveininger knyttet til verdier innen to ganske forskjellige fagfelt. Problemformuleringen og de

spørsmål som naturlig reises med dette utgangspunktet, vil ikke kunne besvares med eksakte kvantitative svar. Det handler om å forstå underliggende syn og ulike prosesser. Avhandlingen søker å finne dynamikken i prosessene knyttet til tilgjengeliggjøring av kulturminner, å forstå prosessene og å reise relevante spørsmål som kan skjerpe bevisstgjøringen hos de som er med i lignende prosesser. De metodene jeg benytter vil derfor måtte være egnet for kvalitative analyser.

Undersøkelsen benytter flere grep. Casen går over en periode på mer enn ti år, en periode da de involverte fagmiljøer opplever forandringer, og da noen av samfunnets relevante rammebetingelser endres. Hendelsene periodiseres for å få bedre oversikt og gjøre analysearbeidet mer håndterbart.

Diskursanalysen er valgt som et metodisk grep. Ordene og begrepene, hvordan de er formulert og brukt, og hvordan deres mening endres, er sentrale i avhandlingen. Diskursanalysen gjør det mulig å analysere ulike syn og problemstillinger på grunnlag av et valgt skriftlig materiale. Dette handler om flere lag og syn som møtes og endres gjennom en prosess.

Ethvert fagmiljø har sin egen faglige kultur som former diskursen innen miljøet. Å bli en del av miljøet innebærer en sosialisering som er en indoktrinering i et diskursivt fellesskap. Begrepet fagmiljø kan også oppfattes snevert og dermed enhetlig, men kan også vise seg å være mer mangfoldig.

Jan Grue skriver om begrepet diskurs: *Begrepet har mange og til dels sprikende faglige definisjoner (...)*. (Grue, 2014, s. 25)

Diskursanalyse som metodisk og teoretisk verktøy er ikke entydig. Flere teoretikere har utviklet sine egne teorier og diskursanalytiske verktøy. Mange av disse er utviklet for å fungere i undersøkelser i spesifikke fag, og noen diskursverktøy er dessuten svært avanserte. Det er derfor nødvendig å klargjøre at den teorien analysen i denne avhandlingen bygger på i hovedsak baserer seg på boken «Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse» (Johannessen et al., 2022), som ifølge boken er inspirert av Rosalind Gill og Jan Grue. Her defineres en diskurs som en kollektiv forståelsesramme, altså en bakenforliggende delt forståelsesform.

Diskursanalysen stiller kritiske spørsmål til den versjonen av virkeligheten som folk fremsetter som sann, riktig, selvfølgelig og meningsfull. Den analyserer og problematiserer forståelsesformene, for å forstå de underliggende holdninger som den enkelte aktør ofte ikke er seg bevisst. Siden det er ulike faglige utgangspunkt hos de som møtes i den type saker som denne avhandlingen handler om, vil det også være interessant å undersøke møtene mellom de ulike faglige diskurser.

Videre sies det at «en diskursanalyse er en kritisk analyse av etablerte tenke-, skrive- og snakkemåter, av tatt-for-gitte antakelser om hvordan verden er eller burde være. Hovedformålet er å problematisere fremstillinger av verden.» (Johannessen et al., 2022, s. 51),

Måten vi kommuniserer om fenomener på, får konsekvenser for både enkeltmennesker og samfunn. Teorien snakker om *representasjoner*, som er beskrivelser eller språklige fremstilling av et fenomen. Når man bruker ord og tegn for

å beskrive et fenomen, sier vi at man representerer det. Disse kommer til syne i gjentakende mønstre i språkbruk.

Tekstene i en diskursanalyse kan være av forskjellig art. Det kan være faktabaserte skrevne tekster, skrevet for et spesielt formål, men det kan også være intervjuer. I en intervjusammenheng er det transkripsjonen av intervjuet som blir teksten.

I en analyse betraktes tekstene som aktive og skapende. Teksten *gjør* forskjellige ting, og det er dette som er kjernen i analysen. Tekstene fremmer bestemte tankesett, væremåter og handlemåter, som blir diskurser. Diskursene fremmer også *identiteter* og *praksiser*, som igjen skaper en sosial virkelighet. Analysen skal avdekke og hjelpe oss å forstå hvilke diskurser, identiteter og praksiser som fremmes. Målet er å se hvordan teksten gjør dette.

Boken «Hvordan bruke teori» snakker også om diskursiv orden og om diskursiv kamp, der en diskursiv orden er et knippe med diskurser anlagt på et gitt fenomen eller felt, mens den diskursive kampen er en kamp mellom diskurser om eneretten til å definere fenomenet.

Makt og hvem som får eller tar makt, og på hvilken måte, er spesielt viktig i utforskningen av denne avhandlingens tema.

4.1 To fagområder møtes

For å forstå de to fagområdene universell utforming og kulturminnevern, deres egne diskurser og hvordan disse møtes i avhandlingen, er det nødvendig å ha noe kunnskap om fagenes bakgrunn, definisjoner, retningslinjer og rammer. Det er ikke her plass til gi noen mer inngående introduksjon til disse, men det følgende gir et visst utgangspunkt.

Noen av begrepene er klargjort i internasjonale chartre, som etter hvert har gått inn i nasjonale lovverk.

4.2 Rett til kulturarv

Rett til kulturarv defineres flere steder i lovverk og chartre i forhold til forvaltning og landets borgere. Retten til kulturarven er imidlertid ikke alltid like eksplisitt beskrevet.

Begrepet kulturarv tilsvarer det engelske Cultural Heritage, som av UNESCO defineres slik:

Cultural heritage includes artefacts, monuments, a group of buildings and sites, museums that have a diversity of values including symbolic, historic, artistic, aesthetic, ethnological or anthropological, scientific and social significance. It includes tangible heritage (movable, immobile and underwater), intangible cultural heritage (ICH) embedded into cultural, and natural heritage artefacts, sites or monuments. The definition excludes ICH related to other

cultural domains such as festivals, celebration etc. It covers industrial heritage and cave paintings. (Unesco Institute for Statistics)

Begrepet *kulturarv* (cultural heritage) er langt bredere enn begrepet *kulturminne*, som brukes i den norske kulturminneloven. Det er viktig å begynne med det mer omfattende begrepet fordi mange av verdiene som diskuteres i avhandlingen, handler om samspillet mellom de fysiske minnene og det som utledes og oppleves med utgangspunkt i dem.

Kulturminner defineres gjennom den norske kulturminnelovens § 2 slik:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (Kulturminneloven, 1979)

Disse «sporene» er i denne oppgavens sammenheng hovedsakelig bygninger, men paragrafens siste del er likevel viktig, fordi disse sporene er ankerpunkter for andre mer immaterielle verdier som kan ha en betydning i avhandlingen. Kulturarvbegrepet omfatter også tradisjoner, skikker og forestillinger, i tillegg til de fysiske minnene.

Den norske kulturminneloven er en vernelov og ingen rettighetslov. Det er vernet og ikke de forskjellige forståelsene av tilgjengelighet som er viktigst.

Formålsparagrafen § 1 sier:

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. (Kulturminneloven, 1979)

Andre ledd sier noe om begrunnelsen for vernet, at vernet gjøres for «*nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.*» Det er de antikvariske myndighetene, Riksantikvaren og fylkeskommunene, som først og fremst har ansvaret for å ivareta interessene for nålevende og fremtidige generasjoner, siden det er disse myndighetene som definerer hva som er kulturminner og miljøer som skal vernes. Men det er mange andre offentlige og antikvariske fagmiljø som er med på å påvirke den videre kulturarvskursen.

Det er nærliggende å tolke det andre avsnittet i paragrafen i retning av «*rett og tilgjengelighet til*» kulturarven, siden tilgjengelighet er en forutsetning for at rett til arven skal gi noen mening. Det er først gjennom dette at kulturarven har mulighet til å bli en «*ressurs*» og et «*grunnlag*» for «*opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.*»

Det finnes flere internasjonale chartre som er viktige i den store kulturarvdiskursen. Det historisk kanskje viktigste er *Veneziacharteret* (1964).

I innledningen til charteret står det:

*Imbued with a message from the past, the historic monuments of generations of people remain to the present day as living witnesses of their age-old traditions. People are becoming more and more conscious of the unity of human values and regard ancient monuments as a common heritage. The common responsibility to safeguard them for future generations is recognized. **It is our duty to hand them on in the full richness of their authenticity.*** (ICOMOS, 1964)

Den uthevede setningen er grunnleggende for charterets «ånd» og hvordan charteret stadig bli tolket som argument for minst mulig endringer av monumenter for å bevare deres originale substans. Professor og restaureringsarkitekt Paolo Marconi, Roma, sa så sent som i 2006:

The 1964 Venice Charter, regarded still today around the world as an architectural restoration Bible, (...) (Marconi, 2008)

Veneziacharteret var foranledningen til ICOMOS (International Council of Monuments and Sites), som ble grunnlagt i 1965, og som siden har vært den viktigste faglige plattform for det internasjonale antikvariske miljøet.

Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet, kalt Farokonvensjonen, (Farokonvensjonen, 2005) brakte nye aspekter som utvidet perspektivene og endret den internasjonale vernediskursen. Den definerer i artikkel 1 sitt formål:

Partene i denne konvensjon er enige om å a. erkjenne at rettigheter knyttet til kulturarv er en iboende del av retten til å delta i kulturlivet, som fastsatt i Verdenserklæringen om menneskerettigheter.

Her sies det eksplisitt at kulturarven er «en iboende del av retten til å delta i kulturlivet», og at dette er fastsatt i Verdenserklæringen om menneskerettigheter. Farokonvensjonen forsterker på denne måten det som allerede står i FNs Verdenserklæring.

FNs Verdenserklæringen om menneskerettigheter (United Nations, 1948) artikkel 22 sier at alle «medlemmer av samfunnet» har «krav på» (...) «kulturelle goder som er uunnværlige for hans verdighet og den frie utvikling av hans personlighet, (...)». I dagens Skandinavia, med lovbestemte likhetsprinsipper, kan dette «alle» bare forstås bokstavelig.

Dr. Henrik Lindblad trekker frem et annet viktig og relevant poeng ved Farokonvensjonen, i denne avhandlingens sammenheng:

I konventionens definition av kulturarv framgår att kulturarvet definieras och omdefinieras av människor och deras handlingar och att det varken skal uppfattas som statisk eller omöjligt att förändra. (Lindblad, 2017, s. 98)

Det har naturligvis skjedd mye i den internasjonale kulturminnediskurs som det ikke er plass til å beskrive her. Men en overfladisk og kort studie av utviklingen av den nasjonale og ikke minst internasjonale kulturarvdiskursen, viser en bevegelse fra Veneziacharterets (1964) konsentrasjon om autentisitet og enkeltobjekters lesbarhet i restaureringssammenheng til større miljøer og sammenhenger, men også mer i retning menneskene som de som definerer og bruker kulturarven. Dette bør ikke tolkes som at objektets vitenskapelige verdier ikke lenger er viktige, men at samspillet mellom sted og objekt i møtet med mennesket er blitt viktigere. Man kan si at mennesket i møte med objektet er blitt viktigere. Forsvinner eller desimeres objektet, går naturligvis dette også utover mennesket.

I Norge arbeides det for tiden (2023) med en ny kulturmiljølov som skal erstatte den eksisterende kulturminneloven fra 1978. Det ligger et tydelig signal i endringen av ordet fra kulturminne til kulturmiljø. Hvis den nye loven følger utviklingen internasjonalt og nasjonalt, vil den også utvide perspektivet på hva kulturarv er og hvordan den skal forvaltes enda mer helhetlig.

4.3 Rett til tilgjengelighet

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter sier i artikkel 2:

Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, f.eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold. (United Nations, 1948)

På tross av denne teksten har personer med funksjonsnedsettelse internasjonalt i praksis ikke vært beskyttet på linje med andre individers rettigheter. (Skarstad, 2019) En slik forståelse lå åpenbart ikke i tiden. Derfor vedtok FN i 2006 *konvensjonen om rettar til menneske med nedsett funksjonsevne* (CRPD). (United Nations 2006). I konvensjonens fortale, punkt V, nevnes spesielt «*tilgjengelighet til de fysiske, sosiale, økonomiske og **kulturelle** omgivelser, til helse og utdanning og til informasjon og kommunikasjon*». I artikkel 2 defineres hva som ligger i formuleringen «*diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne*», og nevner spesifikt «*menneskerettigheter og grunnleggende friheter på det*» (...) «*sosiale, **kulturelle**, sivile eller et hvilket som helst annet område*». (Uthevelser av forfatteren.) Rettighetsdiskursen endret seg i løpet av 50 år.

Universell utforming er et sentralt begrep i norsk sammenheng. Begrepet er en oversettelse av fra det amerikanske *universal design*. Flere fortolkninger og definisjoner av begrepet brukes parallelt og skaper derfor lett forvirring.

I CRPD artikkel 2 defineres begrepet, i norsk oversettelse, slik:

Med "universell utforming" menes utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.

"Universell utforming" skal ikke utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av mennesker med nedsatt funksjonsevne når det er behov for det. (United Nations, 2006)

Sentralt er ordene «i så stor utstrekning som mulig».

Den norske Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (versjon 2008) definerer begrepet slik:

§ 9. Plikt til generell tilrettelegging (universell utforming)
Offentlig virksomhet skal arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innenfor virksomheten. Tilsvarende gjelder for privat virksomhet rettet mot allmennheten.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig. (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, 2008, § 9)

I denne loven fortolkes begrepet som en utforming av fysiske forhold, mens i FN konvensjonens artikkel 2 retter begrepet seg mot utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester.

Ordet universell skal her forstås i lys av universelle rettigheter, altså som et menneskerettighetsbegrep. (Lid, 2013, s. 19)

Den norske likestillings- og diskrimineringsloven (2017) sier:

Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjoner. (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2017, § 17)

Definisjonene er litt forskjellige, der den første gir en faglig utdyping av begrepet, mens den andre er en rettsnorm og rettslig standard i norsk lovgivning. (Lid 2013)

Tilgjengelighet

Dette begrepet er ikke klart definert, men Inger Marie Lid beskriver bl.a. det som å kunne «gå til noe», «å ha tilgang til noe». (Lid 2013, s. 31) Man må også skjelle mellom tilgjengelighet og likeverdig tilgjengelighet.

5. Metodebeskrivelse og avgrensning

Metoden som er valgt for oppgaven er en diskursanalyse av ulike tekster for å analysere møtet mellom tilgjengelighets- og verneverdier. I bakgrunnen ligger lover, chartre og prinsipper knyttet til de to verdsettene. Men metodisk er det her snakk om en analyse av tekster knyttet til en spesifikk case: Tilgjengelighet til Akershus slott i Oslo. Det som analyseres er intervjuer, publiserte tekster og sakspapirer spesielt knyttet til vedtak og klage på vedtak i 2017.

Bakgrunnsliteratur

Innen fagområdene kulturminneteori og universell utformingsteori finnes det uoverskuelige bibliotek. Gjennom studiene ved Aalborg universitet København og ved Universitetet i Oslo og Kungliga Konsthögskolan i Stockholm, og et langt yrkesliv innen kulturminnevern, har jeg lest en rekke bøker og artikler som inngår i min egen basiskunnskap. Det er naturligvis ikke mulig og heller ikke ønskelig å referere til alle disse enkeltverk. Jeg har likevel valgt noen få, relevante navngitte bøker som jeg trekker inn i denne oppgavens argumentasjon. Dette er Inger Marie Lids *Universell utforming. Verdigrunnlag, kunnskap og praksis* (Lid, 2013) og Roodney Harrisons *Heritage. Critical Approaches*. (Harrison, 2013)

Deler av bakgrunnsliteraturen er også lovverk, chartre og konvensjoner som belyser vesentlige poeng for tematikken som undersøkes.

Sakspapirer

Viktige dokumenter i saken om tilgjengelighet til Akershus slott er vedtaket fra Riksantikvaren fra 2017, klagen fra Akershus Slotts Venner og Fortidsminneforeningen, avdeling Oslo og Akershus, brevene fra Norges Handikapforbund og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon og en tale fra åpningen av den ferdige løsningen.

Det er i disse dokumentene at saken og konsekvensene knyttet til tilgjengelighet til Akershus slott diskuteres.

1. Akershus Slotts Venner, brev til Riksantikvaren, 29. august 2017
2. Riksantikvarens vedtak, 13. oktober 2017
3. Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus avdeling, klage på Riksantikvarens vedtak, 16. november 2017
4. Akershus Slotts Venner, klage på Riksantikvarens vedtak, 21. november 2017
5. Riksantikvarens oversendelse av klagen, 19. desember 2017
6. Norges Handikapforbund, brev til Miljøverndepartementet v/Statsråd Helgesen, 11. januar 2018
7. Norges Handikapforbund og Funksjonshemmedes fellesorganisasjon, brev til Klima- og miljøverndepartementet v/Statsråd Ola Elvestuen, 28. mai 2018
8. Magnhild Sørbottens, Norges Handikapforbund, tale på åpningen, 2. september 2021

Brev og tale fra Norges Handikapforbund er fra Norges Handikapforbunds arkiv. De øvrige er hentet fra Riksantikvarens arkiv.

Pressemeldinger og artikler

Det er skrevet mye om dette tilgjengelighetsprosjektet. Det er derfor bare tatt med noen få, men sentrale artikler og pressemeldinger som er publisert på viktige punkter i utviklingen av prosjektet. Alle gir gode beskrivelser og uttalelser fra sentrale aktører på de tidspunkter de ble publisert.

9. Bedret tilgjengelighet med heis på Akershus slott (Forsvarsdepartementet, 2016, 5. juli)
10. Skal kunne rulle inn på Akershus slott. (Flekkøy og Jenssen, 2016, 5. juli).
11. Bedre tilgjengelighet på Akershus slott. (Riksantikvaren, 2017, 19. desember)
12. Kritisk til heis-løsning. (Ravnaas, 2018, 11. januar, a)
13. Får tilgang til mer. (Ravnaas, 2018, 11. januar, b)
14. Burde vært tatt med på råd – tidligere. (Ravnaas, 2018, 17. januar).
15. Ny heis til 30 millioner – men fortsatt må funksjonshemmede gå bakveien. (Kvistum, 2018, 18. januar).

Intervjuer

Det er gjennomført fire intervjuer som alle hovedsakelig går på saken Akershus Slott, men som også i noen grad omfatter de fagområdene som undersøkes.

Intervjuene er gjennomført med casen som sentralt tema, men de er ustrukturerte samtaler som utvider perspektivene når det gjelder kulturminner, tilgjengelighet og idealene ved universell utforming. Dette er gjort fordi oppgavens mål ikke bare er å få eksakte svar på eksakte spørsmål, men å undersøke diskursene i miljøene, diskursen i prosessene og veien frem til kompromisser. I kvalitative analyser er det et poeng at intervjuobjektene kan bruke sine egne ord og ikke blir presset inn i for strukturerte samtaler.

De fire intervjuobjektene ble valgt fordi de alle var sentrale aktører i prosessen. Det var avhandlingens format som var avgjørende for at det ikke ble valgt ut dobbelt så mange intervjuobjekter.

De fire er listet opp i det følgende, med rollene de hadde i sine organisasjoner i periodene de var involverte i tilgjengeliggjøringen av Akershus slott. I parentes er forkortelsene som er brukt i teksten:

1. Christian Borhaven (CB), seksjonssjef i Forsvarsbygg (FB) Intervju 27. mars 2023
2. Geir Thomas Risåsen (GTR), styreleder i Akershus Slotts Venner (ASV) Intervju 19. februar 2023
3. Cato Lie (CL), rådgiver på området universell utforming/tilgjengelighet i Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO) Intervju 14. februar 2023
4. Magnhild Sørbotten (MS) regionleder av Norges Handikapforbund Oslo (NHF) Intervju 13. april 2023

Intervjuene ble tatt opp, etter avtale med den enkelte. Samtalene ble så transkribert for at de lettere skulle kunne benyttes i diskursanalysen.

I denne avhandlingens analyse er diskursene det viktige. Derfor benyttes for det meste navneforkortelsene i sitatene, for at utsagnene skal være etterrettelige, uten av det er noe poeng å fremheve den som kom med selve utsagnet.

Det tekstlige materialet er avgrenset til de ovennevnte dokumentene. Avhandlingen har ikke gått inn i saksbehandlingsdokumenter og referater fra perioden etter at klagene ble oversendt, utover NHF og FFOs brev til de to statsrådene. Intervjuene dekker også perioden helt frem til prosjektets slutføring.

6. Casebeskrivelse

Casen som er kjernen i denne diskursanalysen, er saken om tilgjengeliggjøring av Akershus slott. Det er derfor naturlig å begynne med å gi en kort oversikt over slottet.

Akershus festning ble påbegynt rundt 1300, som forsvarsverk for Oslo. Kjernen i festningen er Akershus slott. Festningen og slottet var historisk kongens bolig og forsvarsverk når kongen var i hovedstaden. I «dansketiden», 1380–1814, var slottet i tillegg administrasjonssenter for Norge. I perioden 1590 – 1650, under Christian IV, ble det ombygget og påbygget i renessansestil.

I unionstiden under Sverige, fra 1814 til 1905, mistet festningen og slottet mye av sin betydning og anlegget forfalt. Mot slutten av unionstiden økte imidlertid festningens symbolske betydning, og i 1896 begynte «Arbeidskomitéen for Akershus Slots Gjenreisning» sitt arbeid. Arkitekt Holger Sinding-Larsen ble ansatt for å lede restaureringsarbeidet i perioden 1905- 1925. I perioden 1929 til 1960 var Arnestein Arneberg engasjert som restaureringsarkitekt. Det var i denne perioden han bygde Østfløyen, som inkluderer Fateburgalleriet med den såkalte «Arnebergtrappen» og Vågehalsen.

I 1947 ble slottet benyttet til feiringen av kong Haakon VIIs 75-årsdag. Dette ble innledningen til Akershus slotts nye funksjon, som, fra 1951, «statens fremste sted for representasjon». (Tschudi-Madsen og Moberg, 1999, s. 92)

Slottet slik det fremstår i dag, er et konglomerat av ulike stiler og byggeperioder. Det samme gjelder den for hovedstadens ikoniske festningssilhuett. Akershus slott er automatisk fredet etter kulturminneloven §4.

Akershus slott har i dag flere funksjoner. I forbindelse med denne avhandlingens tema er det to som har betydning: Kulturminnet Akershus slott som museum og Akershus slott som arena for statlige representasjoner.

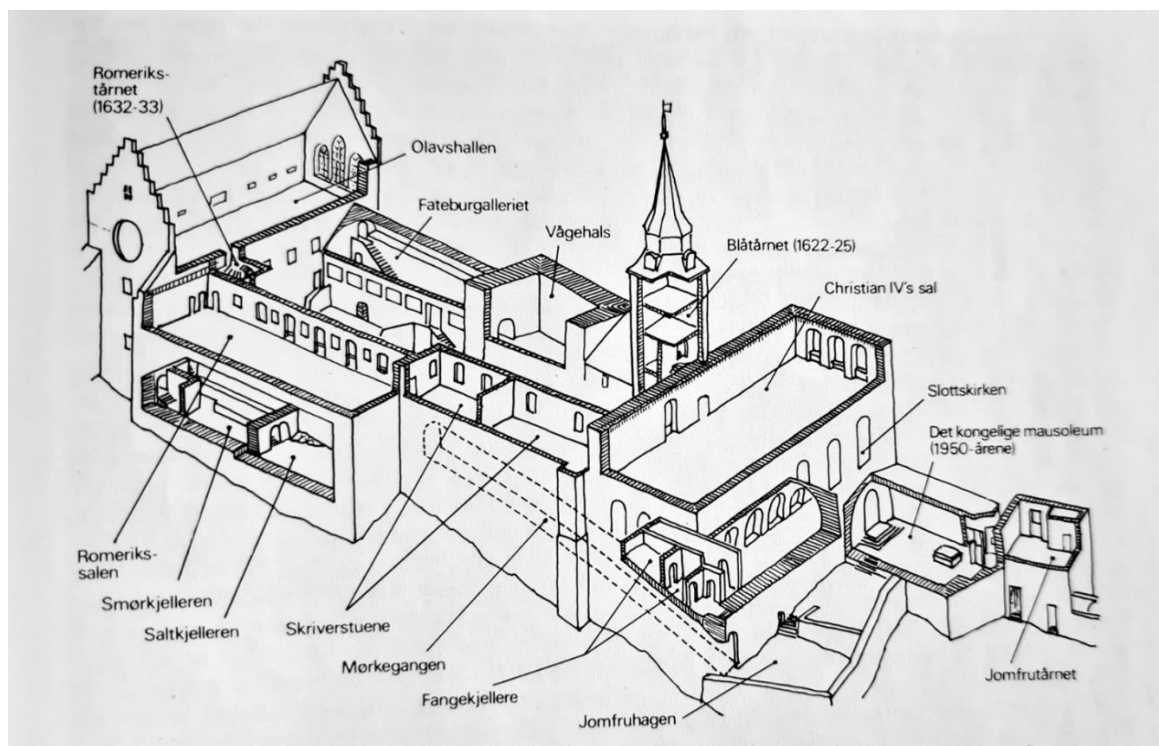

Fig 1 Akershus slott. Arneberg bygde Fateburgalleriet og Vågehalsen, og bygde den tofløyede «Arnebergtrappen» opp til Fateburgalleriet som den representative hovedinngangen. Herfra ledes gjestene inn gjennom Vågehalsen og påfølgende garderobe, før de går opp i Christian IV sal der representasjonsarrangementene foregår. Inngangen til borggården ligger på bakkeplan i bygningen med Olavshallen. Illustrasjon: Oslo byleksikon

Fig 2 Borggården på Akershus slott. Fateburgalleriet med Arnebergtrappen, der gjestene kommer inn, og det nye heistilbygget. Blåtårnet innerst i bakgrunnen. Til høyre for tårnfoten er inngangen til Slottskirken, med Christian IVs sal over, der statens representasjonsarrangementer finner sted. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Fig 3 Fateburgalleriet og den opprinnelige, tofløyede Arnebergtrappen pyntet til kong Haakon VIIs 75 årsdag i 1947. Foto: Oslo Bymuseum

Fig 4 Fateburgalleriet og Arnebergtrappen mai 2023, med heistårnet til høyre.
Foto: Oddbjørn Sørmoen

Fig 5 Fateburgalleriet og Arnebergtrappen med den nye heistilbygget på åpningsdagen 2. september 2021. Foto: Oddbjørn Sørmoen

6.1 Kronologi for tilgjengelighetsarbeidet

Tilgjengelighetstematikken på Akershus slott hadde versert i mange år før denne sakens begynnelse. Men alle kildene refererer til statsmiddagen da Guro Fjellanger, miljøvernminister 1997-2000, ikke kunne komme inn i slottet på den røde løperen opp Arnebergtrappen sammen med de andre gjestene, men måtte bæres opp av gardister. Statsmiddagene på Akershus slott er en svært offentlig handling, der gjestene kommer inn på rød løper og går opp Arnebergtrappen i borggården, fotografert av pressekorpsset, og mottatt på en høytidelig måte. Kongen er med på disse arrangementene og det er Utenriksdepartementet som har ansvaret for protokollen.

Før 2009 anså Riksantikvaren at Akershus slott ikke kunne tilrettelegges fordi det ville kreve for store endringer. Folk med nedsatt bevegelsesevne hadde valget mellom å bli båret opp Arnebergtrappen eller å benytte en sekundær inngang.

I 2009 var det skifte av riksantikvar, som blant annet medførte endringer i arbeidsmetode og holdning til spørsmål med betydning for denne case.

I 2012 ble det undertegnet samarbeidsavtale mellom Riksantikvaren og Forsvarsbygg. Poenget var effektivisering av saksbehandlingen. Samme år tok Riksantikvaren initiativ overfor Forsvarsbygg om å vurdere ulike løsninger for bedret tilgjengelighet på Akershus slott. 7. mai 2013 påpekte Riksantikvaren at «det er et ønske fra politisk ledelse i FD og MD (dvs. Forsvarsdepartementet og Miljøverndepartementet) at slottet har universell tilgjengelighet i jubileumsåret 2014». (Forsvarsbygg, møtereferat 7. mai 2013)

2. mai 2013 ble det inngått en avtale mellom Forsvarsbygg og Riksantikvaren. Formålet var å presentere nødvendige inngrep i bygningen i forbindelse med tilgjengeliggjøring av slottet på et tidlig stadium i prosjekteringen. Løsningen var heisforbindelse mellom langkjeller med de kongelige mausoleer, slottskirken, 1. og 2. etasje med representasjonslokalene, gjennom en vertikal heissjakt. Løsningene var ikke tegnet ut, men man ønsket signaler om hva som ble vurdert som mest realistisk å gå videre med. Forsvarsbygg orienterte også om at man hadde befart Høyesterett (i Oslo) og Kalmar slott som begge har separate innganger for bevegelseshemmede, i tillegg til hovedinngang, men der begge kommer inn i samme publikumsområde. «*Dette vil også bli situasjonen på Akershus,*» ifølge møtereferatet.

7. mai 2013 var det direktørmøte mellom Forsvarsbygg og Riksantikvaren. To forslag ble presentert: 1) Utvendig løsning i borggården med løftebrett i eksisterende trappeløp og innvendig trappeheis fra garderobe og opp. Alternativ innvendig løsning var etablering av heis i Kongelosjen i slottskirken, og 2) Innvendig heis og ny trapp i Blåtårnet. Det ble foreslått å gå videre med alternativ 2.

5. juli 2016 fattet regjeringen beslutning om prosjektet. «Bedret tilgjengelighet med heis på Akershus slott» Forsvarsdepartementets pressemelding forteller om tilgjengelighetsprosjektet. (Forsvarsdepartementet 2016, 5. juli)

Prosjektet det ble fattet beslutning om, gjaldt en inngang med heisløsning gjennom det såkalte Blåtårnet, innerst i borggården. Dette var tenkt som samme inngang for alle, for både museet og for representasjonsanledningene. Bestillingsbrev fra Forsvarsdepartementet ble sendt til Forsvarsbygg samme dag som beslutningen ble fattet.

Etter at blåtårnsløsningen i 2016 var vedtatt, kom Cato Lie fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon inn som rådgiver. Hans oppgave var å kvalitetssikre detaljene knyttet til tilgjengelighet i forbindelse med byggingen av heis i Blåtårnet.

Våren 2017 fikk Akershus Slotts Venner kjennskap til tilgjengelighetsprosjektet på en orientering som Forsvarsbygg hadde for venneforeningen, gjennom at Forsvarsbygg ga beskjed om at slottet ville bli stengt fra kommende høst og et år fremover på grunn av prosjektet.

16. juni 2017 sendte Forsvarsbygg søknad til Riksantikvaren vedrørende bedret tilgjengelighet til Akershus slott. Søknaden var svaret på Forsvarsdepartementets bestillingsbrev 5. juli 2016.

29. august sendte Akershus Slotts Venner brev til Riksantikvaren med sterk kritikk av fremgangsmåten i saksbåehandlingen og av tiltakene, som de mente favoriserte tilgjengelighet for «VIP-gjester» og var langt mer inngripende i kulturminnet enn det som var nødvendig.

13. oktober 2017 fattet Riksantikvaren vedtak om dispensasjon fra kulturminneloven for å få «*bedret tilgjengelighet*» til Akershus slott. Dispensasjonen ble gitt på en serie vilkår som gikk på dokumentasjon, sikkerhet, at inngrepene skulle minimeres, at døren fra borggården til Blåtårn skulle lagres eller gjenbrukes og at NIKU skulle overvåke/utgrave arbeidet under Blåtårn, fjerning av eksisterende trapp i tårnet og

senkningen av terrenget foran den nye og forsenkede døren til den planlagte heisen i Blåtårnet.

16. november 2017 klaget Fortidsminneforeningen Avdeling Oslo og Akershus på Riksantikvarens vedtak. 21. november klager Akershus Slotts Venner på samme vedtak. Klagene gikk hovedsakelig på tap av kulturminneverdier i forbindelse med endringer i Blåtårnet som skyldtes den planlagte heisen, og forsenkningen av bakkenivået i borggården som var nødvendig for å komme inn i heisen på rett nivå. Av klagene fremgår det at de ikke var blitt involverte i saken før vedtaket.

19. desember 2017 oversendte Riksantikvaren klagene til Klima- og miljødepartementet.

11. januar 2018 publiserte Forsvarets Forum artikkelen «Kritisk til heis-løsning». Her ble Cato Lie fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon og Magnhild Sørbotten og Arne Lein fra Norges Handikapforbund intervjuet. (Ravnaas, 2018, 11. januar, a).

Samme dag hadde Forsvarets Forum også et intervju med riksantikvar Jørn Holme, der han blir konfrontert med reaksjonene fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon og Norges Handikapforbund. (Ravnaas, 2018, 11. januar, b)

11. januar 2018 protesterte Norges Handikapforbund på løsningen i form av likelydende brev til Klima- og miljødepartementet og Forsvarsdepartementet.

Hele prosjektet ble så restartet senere på året, etter ordre fra Forsvarsdepartementet. Alle parter, også klagerne, ble invitert inn i prosessen.

2. september 2021, da prosessen og det påfølgende arbeidet var avsluttet, ble Akershus slotts ferdige tilgjengelighetsprosjekt høytidelig åpnet.

7. Analyse

Denne analysen søker å forstå hva som skjer når kulturminneverdiene møter tilgjengelighetsverdiene. Den bruker artikler og intervjuer knyttet til prosessen for tilgjengeliggjøringen av Akershus som materiale for en analyse gjennom diskursteoretiske virkemidler.

Grovt sagt møtes i hovedsak to fagområder i prosjektet, som hver for seg representerer to forskjellige fremtredende diskurser, den vernefaglige og de tilgjengelighetsfaglige. Innen hver av disse vil det igjen naturlig finnes flere andre og i denne sammenheng, mindre diskurser.

Analysen ser på forholdet mellom disse, men også om diskursene innen fagmiljøene endres gjennom arbeidet med Akershus slott. Videre ser den nærmere på makt og maktforskyvning gjennom prosessen, og følgelig åpenbar og skjult makt. I en

diskursanalyse er naturligvis også representasjoner viktige, siden diskursene kommer til uttrykk i konkrete representasjoner.

Regjeringen besluttet i 2016 å bedre tilgjengeligheten til Akershus slott. Det ligger flere års arbeid før regjeringsbeslutningen, og det gjør det også før ferdigstillingen i 2021. En studie av den lange prosessen gir god innsikt i en spennende utviklingshistorie knyttet til viktige verdier, og hvordan sentrale myndigheter og premissleverandører tenkte og handlet på veien til det endelige resultatet.

Av naturlige årsaker har tilgjengelighet til kulturminner alltid vært et tema. Bygninger og steder er erklært kulturminner fordi de har verdier det er verdt å ta var på, og fordi de har betydning for nasjonen og enkeltmenneskene, ikke fordi de er spesielt tilgjengelige.

Den økte oppmerksomheten på menneskerettigheter og likestilling, også i møtet med kulturminnene, har ført de faglige kulturminne- og tilgjengelighetsdiskursene tettere sammen. Prosjekter som tilgjengeliggjøringen av kulturminner av så stor betydning som Akershus slott, har til dels skapt konflikter mellom de to, og i noen grad også endret kursen eller fremtvinget nye diskurser.

Den tradisjonelle folkelige representasjon av kulturminnevernet er at kulturminnemyndighetene gjennom å erklære kulturminnet som fredet, fryser kulturminnet i en tilstand. Har noe så høy kulturminneverdi at det er automatisk fredet eller fredes ved vedtak, settes en «glassklokke» over kulturminnet, det vil si at utviklingen stoppes og tilstanden fryses. Siden mennesker med funksjonsnedsettelse er som alle andre, deler de gjerne denne oppfatningen. At fagmiljøene innen kulturminneforvaltningen vet at dette aldri har vært riktig, forandrer ikke den folkelige oppfatningen.

På den annen side er kulturminnevernets representasjon av personer med funksjonsnedsettelses forkjempere at tilgjengelighet er langt viktigere enn de verdiene man vanligvis ønsker å få tilgang til gjennom møtet med kulturminnet. Selv om dette er fortegnede stereotypier, har disse holdningene lenge preget, og preger fremdeles i stor grad, den offentlige diskurs omkring universell utforming og kulturminnevern. Disse representasjonene er det vanskelig å endre, og de ligger i bakgrunnen også i den casen som analyseres her.

7.1 Innledende om diskurser i analysen

I gjennomgangen av arbeidet med å tilgjengeliggjøre Akershus slott, fremkommer det i utgangspunktet tydelig tre diskurser som har betydning for analysen. Dette er en kulturminnevernsdiskurs, en tilgjengelighetsdiskurs og en offentlig forvaltningsdiskurs. Underveis i prosessen møtes og utfordres disse, og nye aspekter kommer inn som i noen grad endrer retningen på og forholdet mellom de tre.

For å klargjøre diskursene, fremstilles disse noe forenklet, og følgelig noe unyansert, i det følgende:

Kulturminnevernsdiskursen foregår internt i miljøet hos kulturminnevernerne, og ser som sitt mål å ta vare på og beskytte kulturminnene. Det er et stort fokus på autenticitet og vern av kildeverdier. Steder og objekter må vernes som sårbare fragmenter som er kilder til en «sannhet» som ikke må forurenses. Alle endringer *kan* oppfattes som trusler mot kulturminnene. Tilpassing til universell utforming og tilgjengeliggjøring representerer slike trusler.

Tilgjengelighetsdiskursen foregår i miljøene som arbeider for universell utforming og tilgjengelighet, og ser som sitt mål å få universell utforming, eller i det minste tilgjengelighet, for personer med funksjonsnedsettelse, innført over alt i samfunnet, også i bygninger og miljøer som har status som kulturminner. Tilgjengelighet er en rettighet. Diskursen bygger på en historie av utestengelse og ekskludering, som gjerne skaper aktivisme og kampvilje.

Den offentlige forvaltningsdiskursen har sitt utspring i det politiske miljø, som lager lover og regler for forvaltningen. I perioder med politisk stabilitet, er denne diskursen forutsigbar, selv om den er i bevegelse. Politiske skifter skaper alltid en viss usikkerhet i forhold til hvilken vei forvaltningens prioriteringer utvikler seg. Forvaltningen sørger for kontinuitet og faglighet, men må samtidig forholde seg til politiske føringer som igjen bygger på den plattformen politikerne er valgt på. Av og til griper politikerne mer eller mindre inn i forvaltningens praksis. Dette påvirker forvaltningsdiskursen, som da korrigeres eller tar en ny retning.

I prosessen skimtes også en fjerde diskurs, som handler om forholdet mellom mennesket og kulturminnene, en diskurs som på sett og vis går utenpå de tre første diskursene. Vi kan kalle den *den menneskelige verdidiskursen*, fordi den søker å samle idealene fra i de andre diskursene i et høyere mål, fremfor å vinne over de andre.

Denne analysen er delt i to deler, en diakron og en synkron analyse. Den diakrone følger tidsdimensjonen og fokuserer i korthet på historie, utvikling og prosess. Den synkrone analyserer enkelttemaer uavhengig av tidsdimensjonen.

7.2 Delanalyse 1, den diakrone analyse

Siden prosjektet med tilgjengeliggjøringen av Akershus Slott gikk over mange år, er analysen delt inn i tre faser for at den skal bli mer håndterlig og enklere å forstå. Hver fase representerer forskjellige steg i prosessen der diskursene endres.

Fasene er som følger:

Fase 1: Perioden før 2012

Fase 2: Perioden fra 2012 til 2017

Fase 3: Perioden fra 2017 til 2021

7.3 Fase 1: Perioden før 2012

I denne første fasen er kulturminnevernsdiskursen den dominerende. Kulturminnene forvaltes i et samspill mellom det offentlige kulturminnevernet og av forvaltningsorganisasjoner som ikke i særlig grad åpent utfordrer denne diskursen.

Tilgjengelighet var noe man arbeidet med i en eller annen form også før 2012, selv om det gikk langsomt. Denne fasen er viktig som en bakgrunn for å forstå det senere forløpet, selv om det ikke skjedde så mye konkret i arbeidet med tilgjengeligheten til selve Akershus slott.

I perioden var idealene fra ICOMOS sitt Veneziacharter fra 1964 (ICOMOS, 1964) styrende for den antikvariske diskurs om kulturminnernes tålegrenser for endringer, selv om charterets relevans stadig oftere ble debattert – og kritisert. Chartrets paragraf 3 definerer målet for vernet, der bevaring av det «*historiske vitnesbyrde*» er sentralt. Paragraf 5 sier riktignok at «*samfunnsmessig bruk*» er ønskelig, men at den ikke må «*medføre endringer i bygningers struktur eller utsmykning*».

Med en slik bakgrunn ble endringer knyttet til tilgjengelighet ikke umulig, men ofte vanskelige. Dette var en faglig forståelse som forsvarte en restriktiv praksis og som kunne underbygge representasjonen av et strengt vern, i retning «glassklokke». Makten lå primært hos de som hadde myndighet til å definere følgene av kulturminnelovens §3 om forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner. Om vurderingene for endringer knyttet til tilgjengelighet på Akershus ble det sagt: «*Det ble vurdert at det ikke var forenlig med tålegrensen til Akershus som kulturminne.*» (CB)

Akershus slott ble tatt i bruk som representasjonslokaler for regjeringen allerede i 1951. Hvor mange personer med funksjonsnedsettelse som har vært med på disse mottagelsene og middagene, er ikke kjent. Men sentralt i tilgjengelighetsdiskursen om Akershus slott er, som tidligere nevnt, fortellingen om miljøvernminister Guro Fjellangers (periode 1997-2000) statsmiddag da hun ble båret opp den såkalte Arnebergtrappen. Fortellingen var en representasjon av manglende tilgjengelighet i denne perioden, og ble til stadighet trukket frem av de som arbeidet for bedre tilgjengelighet.

Kommentaren fra et av intervjuobjektene om at «*dette mente jo ikke hun (Guro Fjellanger) var likeverdig nok da*», gir et inntrykk av en holdning i vernediskursen i denne perioden: Det finnes grader av likeverdighet.

Historien om miljøvernminister Fjellangers opplevelse er særlig viktig i tekstene fra periodene etter 2012, som en del av den tilgjengelighetsfaglige diskurs knyttet til tilgjengelighet til kulturminner, brukt både i forbindelse med presentasjonen av regjeringens vedtak i 2016 og ved åpningen av det ferdige prosjektet i 2021. Den ble et effektivt verktøy i arbeidet med å endre den offentlige forvaltningsdiskurs knyttet til temaet tilgjengelighet til Akershus festning.

Begge intervjuobjektene fra kulturminnefaglig side, Forsvarsbygg og Akershus Slotts Venner, poengterte at det kom en endring i den kulturminnefaglige diskursen knyttet til tilgjengelighet. Den skjedde gradvis, men ble mer og mer markant. I forhold til

Akershus slott kan den tidfestes til 2012, da Riksantikvaren og Forsvarsbygg inngikk sin avtale om et samarbeid for å effektivisere den generelle saksbehandlingen knyttet til Forsvarets kulturhistoriske bygninger.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven gjeldende fra 2009, er viktig i denne sammenhengen, ikke minst fordi den stadfestet en endring i statens politikk og de statlige organers oppmerksomhet og praksis rundt temaet diskriminering, universell utforming og tilgjengelighet.

7.4 Fase 2: Perioden fra 2012 til 2017

I denne fasen utfordrer den offentlige forvaltningsdiskursen den kulturminnevernfaglige diskurs, og overtar hegemoniet.

Faglige diskurser endres som regel over tid, men det er ikke alltid lett å tidfeste endringene. I den kulturminnevernfaglige diskursen, påvirket av den offentlige forvaltningsdiskurs, skjer det, som nevnt ovenfor, en endring i denne perioden, som særlig får konsekvenser for arbeidet med universell utforming og tilgjengelighet. CB sier: *«Det har jo vært et generelt stemningsskifte, dette med tilgjengelighet, som jo selvfølgelig da har slått innover Forsvarsbygg også»*. GTR, som var sentral i forbindelse med restaureringen av Eidsvollsbygningen som var ferdig i 2014, og var styreleder i Akershus Slotts Venner da arbeidet med tilgjengelighet til slottet var i gang, sier: *«Det har skjedd veldig mye på den fronten siden da»*, med tanke på sammenligning av arbeidet med tilgjengelighet på Eidsvoll og Akershus, *«litt andre spilleregler rett og slett.»*

Ser vi på det større, internasjonale bildet, er det ikke bare holdningen til tilgjengelighet som endres, men kulturminneverndiskursen endres fra et sterkt fokus på å beskytte kulturminnets originalsubstans over til en vektlegging av opplevelsen og menneskets forhold til kulturminnet. Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet, Farokonvensjonen, fra 2005, ratifisert av Norge i 2008, utvidet perspektivet fra objekter og steder til også å omfatte mennesker og samfunn, for å si det litt forenklet.

I 2009 gikk et riksantikvaråremål ut, og en ny riksantikvar tok over. De to riksantikvarene hadde ulik faglig bakgrunn og arbeidsmetoder, også i forhold til arbeidet med tilgjengelighet til kulturminner. For Akershus slott fikk dette betydning fra 2012, da samarbeidsavtalen mellom Riksantikvaren og Forsvarsbygg ble inngått. Riksantikvaren som direktorat under Miljøverndepartementet, som det den gang het, var naturligvis forpliktet på regjeringens og politisk ledelses retningslinjer.

Endringer i den internasjonale kulturminneverndiskursen fikk også konsekvenser for den norske. Det er ellers ingen automatikk i at diskursen i de større fagmiljøene endrer seg i takt med den offisielle politikken innen fagområdet. De over år innarbeidete faglige prinsipper og holdninger er stabile.

Med samarbeidsavtalen ble det en tettere og mer regelmessig kontakt mellom Riksantikvaren og Forsvarsbygg. I juni samme sommer forelå det et ønske fra politisk

ledelse i Forsvarsdepartementet og i Miljøverndepartementet om at slottet skal ha «*universell tilgjengelighet*» (sic) ved grunnlovsjubileet i 2014. Arbeid for tilgjengelighet til slottet fikk dermed føringer fra høyeste politisk hold, noe som ble styrende for tempoet i prosessen.

Det tilgjengelige materialet gir få detaljer om dynamikken i selve prosessen, men i mai 2013, altså året før grunnlovsjubileet, forelå det to forslag til løsninger. Det ble bestemt at man skulle gå videre med det såkalte alternativ 2, blåårsløsningen, som gikk ut på å bygge en felles kommunikasjonsforbindelse fra borggården og opp til de ulike etasjene med heis og ny trapp i Blåårnet.

Tiden gikk, av grunner som ikke er oppgitt, og man passerte grunnlovsjubileet i 2014. Først 5. juli 2016 besluttet regjeringen å gå for blåårsløsningen. Siden både tiltakshaver og antikvarisk myndighet for lengst var blitt enige, og siden beslutningen ble tatt av regjeringen, er det naturlig å tro at grunnen til forsinkelsen var manglende bevilgninger.

Vedtaket presenterte regjeringen i en pressemelding og en pressekonferanse. Forsvarsminister Søreide uttalte at «*Regjeringen har besluttet å bedre tilgjengeligheten til Akershus slott for gjester ved regjeringens arrangementer der og til publikum som besøker slottet.*» Det er viktig å merke seg at det var to målgrupper for tilgjengeligheten: Gjester til regjeringens representasjonsarrangementer og det øvrige publikum som besøker slottet.

Presseoffensiven var naturligvis ingen tilfældighet. Der den ligger på regjeringens nyhetside, inneholder den også bilder og filmsnutter med ministrene på Akershus slott i anledning vedtaket. Budskapet ble ansett som viktig og meldingen skulle profilere regjeringen på en viktig sak. Det primære budskapet var at regjeringen bryr seg om mennesker med funksjonsnedsettelse. Derfor besluttet den å bedre tilgjengeligheten på Akershus slott, som anses å være et av de viktigste kulturminner i landet.

Dette var åpenbart en sjarmoffensiv fra regjeringens hold. To ministre og en partileder, som også var medlem av Utenriks- og forsvarskomiteen, møtte offentligheten dagen saken ble avgjort i statsråd, i tillegg til øverste leder i Forsvarsbygg og festningens kommandant. Disse ble avbildet og filmet på Akershus slott, ved Arnebergtrappen der man går inn til regjeringens mottagelser. Her viste man makt og innflytelse for en sak det var viktig å høste politisk gevinst på. Regjeringen var handlingsrettet og hadde styringen. Makten var flyttet fra den som tolket kulturminneloven og over til politikerne.

Det er interessant å legge merke til at politikerne ble filmet og avbildet ved Arnebergtrappen, der den tradisjonelle hovedinngangen til slottet er, mens tilgjengelighetstiltakene man hadde vedtatt, skulle legges til Blåårnet noen titalls meter lengre inn i borggården. Det er mulig å lese dette som en utilsiktet markering av en hoved- og en bi-inngang.

Klima- og miljøvernminister Vidar Helgesen ble også sitert der han poengterte at «*Nettopp tilgjengelighet til kulturminner er et viktig prinsipp for hele kulturminneforvaltningen.*» Videre understreket han at Riksantikvaren har vært en

viktig pådriver i saken i samarbeid med Forsvarsbygg. Hans uttalelse sluttet med: *«Vi viser her at kulturminneforvaltningen er fleksibel og klarer å finne gode og praktiske løsninger.»* Riksantikvaren var som direktorat, underlagt Klima- og miljøverndepartementet, som på dette tidspunktet hadde fått nytt navn.

Klima- og miljøvernministeren utfordret representasjonen av kulturminneforvaltningen som lite fleksibel og en forvalter som ikke fant praktiske løsninger. Han talte derfor imot den folkelige oppfatning av Riksantikvaren.

At Riksantikvaren var pådriver på dette tidspunktet, bekreftes også i et av intervjuene der det sies at riksantikvar Jørn Holme hadde *«uttrykt en sterk vilje til at det skulle skapes tilgjengelighet til Akershus slott»*, fulgt av *«Riksantikvaren endret seg fra å være negativ til å være en positiv pådriver til at dette skulle realiseres»*. (CB) Denne endringen møtte en naturlig motstand i fagmiljøet og hos forvaltere som lenge har hatt en konservativ tolkingspraksis, forsvart av Riksantikvaren. Riksantikvarens kuvending skapte usikkerhet for de som sto i prosessen og ikke minst i det større fagmiljøet der slike brå endringer lett fører til midlertidig sviktende autoritet. Som det også ble sagt om riksantikvaren: *«Han hadde litt mer sans for semipolitiske utspill.»* Vernesidens dynamikk var under endring.

Det var *tilgjengeliggjøringen* av et viktig kulturminne som var regjeringens hovedbudskap, og ikke tilgangen til selve kulturminneverdiene. Disse ble ikke trukket frem overhodet.

På pressekonferansen, slik det er fremstilt på regjeringens nettsider, er personer med funksjonsnedsettelse helt fraværende. Dette var tilsynelatende en beslutning fattet «for noen» - og ikke i «samarbeid med noen».

På dette tidspunktet hadde Forsvarsbygg trukket inn Cato Lie fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon for å kvalitetssikre den allerede bestemte blåtarisløsningen. NRK hadde også en reportasje denne dagen. Journalisten stilte et direkte spørsmål til Lie som kom med kritiske merknader, ved å påpeke sider ved prosjektet som han ikke syntes var veldig inkluderende og positive. Kritikken, slik den ble gjengitt, gikk på den manglende helheten som også innebar å komme opp til og inn i slottets uterom, mens regjeringen egentlig feiret en tilgjengelighet som bare handlet om å komme inn i selve bygningene fra slottets borggård. Den brede visjonen som ligger i begrepet universell utforming manglet.

Den store narrativ som regjeringen forsøkte å formidle og underbygge, var at den gjorde et løft for å hjelpe svake grupper, ble gjennom dette møtt av en underfortelling som formidlet at gruppene ikke anså dette som godt nok. Her oppsto en viktig dissonans mellom budskapene.

Etter regjeringens vedtak i juni 2016, ble det arbeidet videre med nødvendige undersøkelser og planer under Forsvarsbyggs ledelse. Dette beskrives ikke i detalj her, siden dette ikke har noen betydning for diskursanalysen.

Forsvarsbygg oversendte Riksantikvaren søknad om dispensasjon fra kulturminneloven 16. juni 2017. Det nøyaktige innholdet i søknaden har jeg ikke hatt tilgang til, men i intervjuene kommer det frem at hovedgrepet var en heis lagt til

Blåtårnet, altså en versjon av planene fra 2013. Grepet var å samle de nødvendige inngrepene til ett sted slik at andre deler av den fredete bygningsmassen ble skånet. En annen gevinst var at heisen kunne nå alle nivåer der publikum skulle komme, både ved de offisielle mottagelser og de vanlige museumsbesøk.

Et viktig poeng ved denne løsningen er at det ville blitt to *mulige* innganger: En opp Arnebergtrappen, og en med heis og trapp i Blåtårnet. CB understreker imidlertid at de ville være «likeverdige innganger, altså at det ikke ble utformet som en bakdør, på ingen måte, men egentlig to måter å komme opp til lokalene på.»

Interessant er det at Akershus Slots Venner 29. august 2017 sendte et detaljert bekymringsbrev til Riksantikvaren. Akershus Slots Venner hadde på forskjellige måter, først i en orientering fra Forsvarsbygg tidligere på året, fått informasjon om hva planene inneholdt uten at de viste til dispensasjonssøknaden, og sendte brevet på dette grunnlaget. De mente at inngrepene i kulturminnet var større enn nødvendig og ba om at alternative løsninger som medførte mindre inngrep ble utredet og vurdert før eventuell dispensasjon ble gitt.

I denne avhandlingens sammenheng er det imidlertid interessant å lese bemerkningen i brevet: «*Hvis venneforeningen har forstått planene riktig, er det imidlertid ikke universell tilgjengelighet som er målet for de omsøkte arbeidene, men en tilpassing og bedret tilgjengelighet for VIP-gjester som regjering og kongehus som er første og annen prioritet for de arbeider det søkes dispensasjon for. Denne prioriteringen overrasker Akershus Slots Venner i den tid da nettopp universell utforming for flest (sic) er en generell målsetting.*» Akershus Slots Venner hadde korrekt oppfattet at den generelle holdningen var «universell utforming» og ikke bare «tilgjengelighet». På denne måten kan det se ut til at både kulturminnevernsdiskursen og tilgjengelighetsdiskursen utfordret den offentlige forvaltningsdiskursen.

Selv om Akershus Slots Venner brukte mest plass på å diskutere de grepene de mente var «*dramatiske inngrep i et av nasjonens fremste kulturminner*», ligger det i deres mandat også å sørge for at slottet er tilgjengelig for *alle* i det brede publikum som besøker slottet.

Dispensasjonssøknaden ble innvilget 13. oktober 2017. I det lange dispensasjonsbrevet er det vanskelig å se spor etter Akershus Slots Venners brev, utover at det understrekes at «*krav til universell utforming bør etterkommes såfremt dette gjøres på en måte som også er forenlig med kulturminneverdiene*». I den samlede vurdering sier Riksantikvaren eksplisitt at «*kulturminner bør kunne besøkes og oppleves av alle*». Likevel står det et annet sted at Riksantikvaren støtter Forsvarsbyggs beslutning om «*å prioritere tilkomst til slottets representasjonslokaler*». Dette må leses som at de har alle med funksjonsnedsettelse for øye, men at det i praksis først og fremst gjelder representasjonslokalene. De som bruker disse, er inviterte til de store regjeringsmiddagene.

Riksantikvaren har ellers «*merknader til mindre endringer for bedret tilgjengelighet*» der denne «*anbefaler tilrettelegging for trinnfri adkomst til slottskirken, uavhengig av*

overordnede tilgjengelighetsprosjekt.» Det står også at riksantikvar Jørn Holme «*påpekte dette overfor Forsvarsbyggs ledelse da felles befaring ble foretatt.*» Slottskirken inngikk, så langt man kan lese dette, ikke i søknaden, men Riksantikvaren regnet kirken som en del av slottets representasjonslokaler.

16. og 21. november 2017 klaget henholdsvis Fortidsminneforeningen og Akershus Slotts Venner på vedtaket. Klagene har forskjellig karakter, men hovedpunktene er i stor grad de samme. Hovedtyngden ligger på at de mener inngrepene er for store i forhold til kulturminnets verdier og at det finnes alternativer for tilgjengelighet som er mindre inngripende i kulturminnet.

Klagen fra Fortidsminneforeningen inneholder følgende: «*Riksantikvarens rolle i behandlingen av fredete bygninger må primært være å sikre bevaringsverdier og sørge for at eventuelle endringer og inngrep blir så små som mulig.*» Dette etterfølges av at Riksantikvaren i denne saken har «*spilt en rolle som pådriver og visstnok initiativtager for å få bygget heis som gir enkel tilgang (...).*» De legger vekt på Riksantikvarens rolleendring de siste årene, og bruker dette aktivt i klagen. De setter den tradisjonelle vernediskurs opp mot den offentlige forvaltningsdiskursen, og forstår ikke helt at Riksantikvaren som direktorat må delta i begge. Riksantikvarens handlemåte som del av den offentlige forvaltningsdiskurs skaper usikkerhet.

Fortidsminneforeningen kommer med forslag til eksempler på tilgjengelighetsløsninger de mener er å foretrekke, men sier samtidig: «*Det er egentlig ikke Fortidsminneforeningens oppgave å vise til alternativer for bedret tilgjengelighet i Akershus slott.*» De har naturligvis rett i dette, hvis de opplever sin rolle innskrenket til tradisjonelt vern. Foreningen hadde tilsynelatende ikke oppfattet endringene innen kulturminneverndiskursen. Felles for de løsningene de foreslår, er at de betyr små inngrep i kulturminnet, samtidig som løsninger vurderes som dårlige av mennesker med funksjonsnedsettelse.

Akershus Slotts Venner har de samme ankepunktene, men kan likevel ha en litt annen strategi fordi de kan vise til sitt brev 29. august, der de allerede før vedtaket hadde bedt om «*at alternative løsninger som medfører mindre inngrep utredes og vurderes før eventuell dispensasjon gis.*» De påpeker at de ikke har fått noe svar på brevet. På denne måten knytter de Riksantikvaren tettere til prosessen enn det som er behagelig for en overordnet myndighet.

Riksantikvaren oversendte klagesaken til Klimadepartementet 19. desember. Samme dag la de ut en nyhetssak på sine nyhetssider. Selv om tidspunktet for pressemeldingen sammenfaller med oversendelsen, forteller den bare avslutningsvis om at klagene faktisk er oversendt departementet, uten å kommentere hva klagene gikk ut på. Interesserte måtte derfor søke om innsyn for å få tilgang til klagenes innhold. Pressemeldingen ser egentlig ut til å være et forsvar for vedtaket det ble klaget på, uten at leseren får vite hva klagepunktene er.

Pressemeldingen handler først og fremst om alle positive sider ved vedtaket som ble fattet to måneder tidligere. Riksantikvaren har fattet et vedtak i et tett samarbeid med Forsvarsbygg i et prosjekt støttet av regjeringen. Generelt sendes klager for å endre et vedtak til noe som klagerne oppfattet som bedre, for på den måten få makt over en

løsning. Men selv om klagen i dette tilfellet naturligvis betyr støy og forsinkelser, visste klagerne at de neppe kunne forandre et vedtak som var så sterkt forankret i politiske beslutninger. Trolig var det meste de kunne oppnå at klagen ble oppfattet som en svekkelse av direktoratets faglige autoritet og en kritikk av den offentlige forvaltningsdiskurs.

Nyhetssaken handler derfor om å formidle kulturminnets verdier og understreke hvor grundig man har arbeidet med saken. Det understrekes at dette *«er den eneste løsningen som gir tilgjengelighet for alle som måtte trenge det, ikke bare rullestolbrukere»*. Det understrekes videre at *«universell utforming handler om at alle skal ha mulighet til å oppleve denne historien»*. Men det sies ikke noe om at det var representasjonslokalene som ble prioriterte. Løsningen er dessuten *«langsiktig, kan gjøres med høy kvalitet, og det er lagt vekt på at den skal oppleves som verdig av brukerne.»*

Riksantikvaren skriver tydelig at *«Riksantikvaren tok allerede i 2012 initiativ overfor Forsvarsbygg om å vurdere ulike løsninger for universell tilgjengelighet på Akershus slott»*. Det er tydelig viktig å understreke at initiativtakeren i denne saken var Riksantikvaren. Uavhengig av om dette er korrekt eller ikke, ser det ut til at en slik opplysning er ment å underbygge egen troverdighet i forhold til diskriminerings- og tilgjengelighetsloven og dermed styrke sin posisjon som ansvarlig offentlig myndighet.

7.5 Fase 3: Perioden fra 2017 til 2021

De to dominerende diskursene i de første to perioder, kulturminneverndiskursen og den offentlige forvaltningsdiskursen, utfordres i denne fasen for alvor av tilgjengelighetsdiskursen. Den har i de tidligere faser vært holdt i bakgrunnen, særlig av den offentlige forvaltningsdiskursen som forsøkte å inkorporere elementer fra denne, uten at dette opplevdes som tilfredsstillende. I denne diskursen er nodalpunktet «likeverd». De organisasjoner som representerer målgruppen for tilgjengeliggjøringen aksepterte argumentene om at kulturminnets verneverdier satte grenser for grad av tilgjengelighet, slik at kravene til universell utforming ikke kunne oppnås. Men det gikk en grense ved deres definisjon av likeverd. De med funksjonsnedsettelse hadde definisjonsmakten her.

Året 2017 ble avsluttet ved at Riksantikvaren oversendte klagesaken til Klima- og miljødepartementet, og i den forbindelse markerte hvilken sterk og positiv rolle direktoratet hadde spilt i saken. Det ble derfor en brå overgang til 2018 da et sikkert uventet og høyst ubyråkratisk initiativ ble tatt ved at fagpressen gjennom Forsvarets forum og Handikapnytt helt i begynnelsen av januar brakte inn nye perspektiver og nye aktører i saken. Det skulle endre prosessen radikalt.

«Kritisk til heis-løsning» er overskriften i Forsvarets forum 11. januar 2018. Det hadde gått halvannet år siden regjeringens pressekonferanse med den gledelige nyheten om bedret tilgjengelighet på Akershus slott. I mellomtiden hadde Forsvarsbygg og Riksantikvaren arbeidet videre med den løsningen man gikk for i 2016, det ble fattet vedtak, og to organisasjoner klaget på vedtaket. Flere uker etter

at klagetiden gikk ut, kom reportasjen der journalisten har tatt med sentrale representanter fra Handikapforbundet til Akershus slott for å se på forholdene og det som var vedtatt. Også representanten for Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon i arbeidsgruppen, som hadde alvorlige bemerkninger allerede for to år siden, er intervjuet i reportasjen.

Artikkelen forteller at Forsvarsdepartementet *«ikke vil kommentere at ministeren for to år siden presenterte en løsning som de funksjonshemmedes organisasjoner nå kritiserer kraftig»*. Kritikken var ingen god sak, og den stilte den tidligere feiringen i et mindre godt lys. Ved å unnlate å kommentere, trakk departementet seg i bakgrunnen og ga det offentlige rom, og i praksis makten eller hegemoniet, over til andre.

Reportasjen viser den samme Arnebergtrappen som ved regjeringens pressemelding i 2016, men nå ikke med ministre i solskinn, men representanten fra Norges Handikapforbund i rullestol på bunnen av trappen i overskyet og kaldt vintervær. Likheten og den visuelle retorikken er påfallende.

Samme dag, 11. januar 2018, konfronterte Forsvarets forum riksantikvar Jørn Holme med at funksjonshemmedes organisasjoner ville klage på løsningen. Holme forsvarte det vedtatte prosjektet og understreket at løsningen med heis i Blåtårnet kunne brukes av alle. Denne kunne *«for eksempel være hovedinngang ved formelle anledninger på Akershus.»* Men han sa også at dette var det Kommandantskapet og Utenriksdepartementet som avgjorde. Han understreket at løsningen ikke bare kunne brukes til formelle anledninger, men at den også ville gi adgang til større deler av Akershus slott som kunne *«oppleves av alle»*.

Han opplyste at prosjektet var fremmet av Forsvarsbygg, men gikk ikke inn på at klima- og miljøminister Vidar Helgesen på lanseringen hadde sagt at Riksantikvaren var pådriver i arbeidet, sammen med Forsvarsbygg, og heller ikke at pressemeldingen den 19. desember profilerte Riksantikvaren som den aktive part.

På spørsmål om hvem som var best kvalifisert til å vurdere en «universell utforming», enten brukerne eller Riksantikvaren, svarte han at det er flere brukere på Akershus slott. Et slikt journalistisk spørsmål har naturligvis bare ett mulig svar i et offentlig intervju. Prosjektets hovedgrep og den offentlige forvaltningsdiskursen var under press. Her gjaldt det å ikke miste ansikt. Ingenting av det riksantikvaren sa var direkte feil, men han tonet klart ned sin rolle.

Hovedbudskapet til organisasjonene for folk med funksjonsnedsettelse var todelt. For det første var saken *«et dårlig eksempel på brukermedvirkning»*. Brukermedvirkningen kom for sent eller den var ikke grundig nok. Man ble *«tatt med på råd»* (CL), men først etter at man hadde bestemt seg for en løsning. For det andre var ikke dette universell utforming, men et tilgjengelighetstiltak.

Norges Handikapforbund trekker inn begreper som *«B-inngang»* og sier at bruken av en slik inngang gjør at mennesker med nedsatt funksjonsevne *«føler både stigmatisering og diskriminering»*.

Begrepene «B-inngang», «stigmatisering» og «diskriminering» er alle virkningsfull og sterk retorikk, ikke minst når de kommer fra de personer med funksjonsnedsettelsers

egne organisasjoner. Dette er tatt direkte fra tilgjengelighetsdiskursspråket. Med disse virkningsfulle og negativt ladede ordene snur de kulturminneverns- og offentlige forvaltningsdiskursene om tilgjengelighet for personer med funksjonsnedsettelse til slottet på Akershus fra primært å handle om kulturminnenes tålegrenser, saksgang og hvem som avgjør hva, til et spørsmål om likestilling og rettigheter. Dette er en språkbruk som både politikerne og det store publikum forstår langt bedre enn kulturminnevernets.

Samme dag som reportasjen sto på trykk i Forsvarets forum, sendte Norges Handikapforbund et brev til Klima- og miljødepartementet ved statsråden med overskriften *«Regjeringens representasjonslokaler: Bevegelseshemmede inn bakveien?»* Her roser de initiativet om å gjøre Akershus slott tilgjengelig for bevegelseshemmede. Dette er et stekt signal, men *«det er også et sterkt signal om Regjeringen velger en løsning som medfører at bevegelseshemmede gjester, uavhengig av om de er monarker, politikere, forsvarsveteraner eller andre, må ta bakveien til regjeringens lokaler og arrangementer.»* Det korte brevet avsluttes med *«Vi håper Regjeringen ønsker å vise at også de setter likeverd, likestilling og deltagelse høyt ved å velge tilgjengelighetsløsninger for sine representasjonslokaler som sikrer dette.»*

Objektivt sett er dette et maktspråk som ingen minister ønsker eller kan argumentere mot. Makten, eller hegemoniet i betydningen førerskapet i den offentlige samtale, er forskjøvet over til organisasjonene for personer med funksjonsnedsettelse.

MS sier i dybdeintervjuet at *«vi skjønnte jo umiddelbart at Blåtårnet var en veldig god teknisk løsning, men det var ikke en likeverdig løsning.»* Det ville den blitt i det øyeblikket den var hovedinngang for alle. Når riksantikvaren siteres på at Blåtårnet *«for eksempel (kan) være hovedinngang ved formelle anledninger på Akershus»*, så er dette bare teoretisk, for i brevet fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon og Norges Handikapforbund til departementene 28. mai 2018 står det: *«Ut fra signala vi, og andre, får fra Forsvarsbygg oppfatter vi at inngangen via blåtårnet ikkje vil ha kapasitet til dette ved dei offisielle regjeringsarrangementa».*

Dynamikken i saken endret seg radikalt.

Klima- og miljødepartementet ferdigbehandlet aldri klagen. Alminnelige byråkratiske spilleregler ble tilsynelatende lagt til side. Nå var saken i høyeste grad blitt politisk. Begrepet «likeverd» måtte sterkere inn i den offentlige forvaltningsdiskursen og få politisk konsekvens.

MS sier at de «senere på» ble innkalt til et møte, *«etter at Forsvarsbygg nok hadde fått noen hint om at her må dere gjøre noe.»* (MS) Til dette møtet, som ifølge MS må ha vært sent 2018 eller tidlig 2019, inviterte Forsvarsbygg begge klagerne og handikaporganisasjonene til et møte der også arkitektene, Arkitektskap AS, var med. Dette ble begynnelsen til en «restart» der brukermedvirkning ble sentralt. Prinsippet om en verdig felles inngang til slottet vant frem, og blåtårnsløsningen frafalt. Prosjektet skjøt fart og viljen til å lykkes var stor, og endte med det, etter de flestes mening, vellykkede kompromisset vi ser i dag. Kompromisset innebar en endring av Arnebergtrappen og en heistårnsløsning som ingen tilsynelatende helt hadde sett for

seg før restarten, fordi den antagelig lå utenfor det som ble oppfattet som mulig løsning av vernegrunner.

Dette ligger imidlertid utenfor denne analysens avgrensing og blir derfor ikke analysert her. Det er likevel på sin plass å bemerke at den lange veien, de synlige avveiningene og det endelige resultatet ser ut til å ha vært med å endre ikke bare den offentlige forvaltningsdiskursen, men også kulturminneverns- og tilgjengelighetsdiskursene.

7.6 Delanalyse 2, den synkrone analyse

7.7 Allianser

Da klagene ble sendt, regnet antagelig Akershus Slotts Venner og Fortidsminneforeningen med at det var lite sannsynlig å få gjennomslag for sine klager. Tilgjengelighetsprosjektet hadde tross alt økonomisk og politisk støtte fra regjeringen, og landets høyeste kulturminnemyndighet var langt inne i prosessen og hadde gitt dispensasjon fra kulturminneloven slik at det kunne gjennomføres.

I det øyeblikket organisasjonene for personer med funksjonsnedsettelse i januar 2018 overtok makten i den overordnede diskursen, forsvant det siste håpet om å vinne frem gjennom selve klagen. Det ble straks viktigere å forholde seg til den faktiske makten, enn til den juridisk korrekte. Akershus Slotts Venner hadde allerede i klagen vurdert at blåtårnsløsningen var den som ville gå mest utover kulturminneverdiene. Ved restarten av saken i 2018, fant Akershus Slotts Venner og Norges Handikapforbund, på tross av forskjellig utgangspunkt, at de hadde felles interesser, som lå i en løsning knyttet til Arnebergtrappen. Akershus Slotts Venner ville primært bort fra Blåtårnet, og Norges Handikapforbund ville primært inn inngangen ved Arnebergtrappen.

Sett utenfra kan det se ut til at to motstridende interesser allierte seg med hverandre. Selv om hovedtyngden nok lå i det sterke engasjementet for slottets historie, hadde Akershus Slotts Venner også syn for og en interesse i en bedret tilgjengelighet for alle typer gjester. De fire på noen av de antikvariske kravene og sammen med Norges Handikapforbund fant de en løsning som de mente var langt bedre enn alternativene. Representanten fra Norges Handikapforbund blir omtalt i intervjuet: *«Hun frontet det hun skulle fronte, men hun hadde samtidig evnen til å ha to tanker i hodet samtidig.»* (GTR)

7.8 Balanse mellom menneske og kulturminne

Analysekapittelet åpnet med å klargjøre fire diskurser. Gjennom prosessen ser vi at diskursene endrer seg og at det ser ut til å oppstå nye. Selv om diskursene domineres av sine egne, relativt adskilte miljøer, påvirkes miljøene og følgelig

diskursene også av omgivelsene og den generelle samfunnsmessige verdiutviklingen.

I den siste fasen kom den fjerde diskurs litt tydeligere frem. Den handler om endringer i forholdet eller dynamikken mellom kulturminnenes verdi og betydning - og mennesket. Utgangspunktet er det selvsagte: Det er mennesket som definerer kulturminnene og deres verdier. Kulturminnenes verdier er ikke objektive sannheter. Det er en gjensidighet der kulturminnet er viktig for mennesket og menneskets livstolkning tilfører kulturminnet nye verdier. Mennesket er i disse tilfeller alle mennesker, uavhengig av funksjonsevne. I forhold til kulturminnene og tilgjengelighet, handler det om å oppnå en balanse mellom ulike verdier.

Dette handler om en diskurs der vernets mål, altså forholdet mellom mennesket og kulturminnet, blir det sentrale. Her kommer nye verdier frem, som knytter verne- og tilgjengelighetsdiskusene tettere til hverandre. Eksempler på dette er arbeidene med universell utforming på Eidsvollsbygningen og Stortingsbygningen. Det viktigste var først å definere kjerneverdien. Denne lå i disse eksemplene ikke først og fremst i materien, men i symbolverdien. Kulturminnenes verdi handlet først og fremst om deres rolle som «fødested» for og som «sted for utøvelse» av demokratiet i Norge. Symbolverdien var da så stor at det i det ene stedet ble tilgjengelighetens synlighet i seg selv et viktig poeng. I det andre ble resultatet mer skjult, men betydningen av å finne en løsning like selvsagt.

Kjerneverdien i den endelige løsningen på Akershus slott var «likeverd», knyttet til bruken som regjeringens representasjonslokaler.

I det praktiske arbeidet handler det ikke om å vinne, men om å finne et balansepunkt. Dette kan finnes gjennom tilrettelegging for meningsfulle prosesser. Det kreves kompetanse for å få til en slik felles diskurs. Konflikter oppstår ofte fordi noen søker å få makt, om å vinne. Et kompromiss handler om å få litt og ta litt. Den fjerde diskursen handler altså om å finne balansepunktet i avveiningen mellom vern og tilgjengelighet.

7.9 Rolleforståelse

En offentlig forvaltningsdiskurs forskyver gjerne fokus i en prosess, fordi den påvirkes av politikere. Dette skapte usikkerhet, ikke minst hos verneinteressene.

Riksantikvarens rolle oppfattes tradisjonelt å høre hjemme i vernelinkursen, selv om direktoratet er et statlig forvaltningsorgan som naturlig ikke kan fri seg fra den offentlige forvaltningsdiskursen. Den hjemlige vernelinkursen hadde tilsynelatende ikke tatt opp i seg de utvidete perspektivene fra Farokonsensjonen. Riksantikvarens deltagelse i den offentlige forvaltningsdiskurs, fikk enkelte aktører til å lure på om direktoratet kanskje ikke lenger var premissgiver for vernet.

7.10 Verten som ikke var til stede

Da situasjonen tilspisset seg, ble det tydelig at tilgjengeligheten knyttet til slottet som regjeringens representasjonslokaler var det sentrale. Ved disse anledningene spiller Utenriksdepartementet hovedrollen.

Forsvarsbygg hadde ansvaret for arbeidet med tilgjengeligheten, men opplevde i denne saken at bestilleren, den egentlige oppdragsgiveren, manglet i prosessen. *«Det paradoksale her var at den som skulle vært oppdragsgiveren absolutt (hadde) ingen interesse for dette her i det hele tatt.»* (CB) *«En oppdragsgiver har et ønske, eller en ambisjon om å få til noe, for eksempel tilgjengelighet.»* (CB)

Hadde Utenriksdepartementet hatt en tydelig stemme i prosessen, kunne det ha vært styrende for mye av arbeidet. Forsvarsbygg opplevde at «verten» til representasjonsarrangementene og den statlige protokollen var fraværende. Riksantikvar Holme sa også i intervjuet i Forsvarets forum 11. januar, at det var Kommandantskapet og Utenriksdepartementet som avgjorde.

7.11 Den gode dialogen ser likevel ikke ut til å finne sted

I arbeidet med tilgjengeliggjøring eller universell utforming knyttet til kulturminner forventes det at to til dels motstridende diskurser møtes. Verdier forventes i praksis å stå mot verdier. Samtidig er det umulig å se at noen i denne casen faktisk arbeidet imot tilgjengeliggjøring i seg selv.

Det er derfor overraskende å se at den gode dialogen likevel ikke finner sted. Antagelig skyldes dette at de to diskursene ikke førtes eller smeltet sammen i de arrangerte prosessene. Partene ivaretok sine roller og rettigheter, men de møttes ikke i en virkelig dialog om hva dette faktisk handlet om.

Man respekterte, lyttet og fant løsninger, slik at loven ble oppfylt. Målet burde ikke primært være hvordan selve rettighetene skal ivaretas, men hvordan man best skal finne løsninger som muliggjør opplevelsen og forståelsen av kulturminneverdiene, samtidig som man ivaretar hensikten med at kulturminnene er vernet. Da må man gå bak rettighetene og se på hva hensikten med vernet av kulturminnet er.

7.12 Spørsmålet om medvirkning

At arbeidet med tilgjengeliggjøringen av Akershus slott gikk over så lang tid og i nettopp denne perioden da det skjedde endringer i både syn på kulturminner og rettigheter til folk med funksjonsnedsettelse, gjør det spesielt interessant å se nærmere på prosessen.

I 2012, da prosessen for tilgjengelighet på Akershus slott for alvor kom i gang, var diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2008) relativt fersk, med definisjonen av universell utforming i §9: *«med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene»*.

«Ingenting om oss uten oss» var slagordet da FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) trådte i kraft samme år (2008). Farokonvensjonen, der retten til kulturarven tolkes som en menneskerett, var bare tre år eldre (2005), og på vei inn i de nasjonale kulturarvdiskursene i 2012.

Budskapet i CRPDs slagord var for lengst blitt en del av tenkemåten i arbeidet med universell utforming, og fra kulturminnevernssiden var også «brukermedvirkning» kommet langt inn i diskursen og forståelsen. I Farokonvensjonens forord står det klart:

*Convinced of the need to **involve everyone** in society in the ongoing process of defining and managing cultural heritage (...)* (Uthevelse av forfatteren)

Sett på denne bakgrunnen er det bemerkelsesverdig at de potensielle brukerne av de tiltakene man planla ikke ble involverte i Riksantikvarens og Forsvarsbyggs arbeid og prosess *før* Stortinget i 2016 bevilget pengene.

Spørsmålet om hvorfor ikke folk med nedsatt funksjonsevne, eller andre brukere, ble trukket inn, kan ha flere svar. På kulturminnevernsiden, som satt med førstehåndsansvaret i prosessen, kan det henge sammen med både selvforståelsen og synet på det brede spenn av på brukere av Akershus.

Riksantikvaren er naturligvis landets øverste myndighet for kulturminnevernet, og forventes å ha den største ekspertisen både når det gjelder selve vernet og vurderingen av kulturminnenes verdier. Selv om det ikke er noen gradering av fredninger i Norge, er det naturlig at et anlegg som har en så høy alder og har hatt en så viktig funksjon gjennom norgeshistorien, i tillegg til at den visuelt er svært dominerende i hovedstaden, er et kulturminne av høyeste verdi. Samtidig er Akershus slott et kulturminne som svært mange jevnlig forholder seg til, og som har en mangfoldig bruk.

De kulturhistoriske verdiene er sentrale, og det er bare ekspertene som kan ha kunnskap nok til å tolke og bestemme disse, og dermed sette grenser for mulige inngrep. På den annen side har Akershus slott en særlig stor opplevelsesverdi som ikke utelukkende kan bygge på en antikvarisk faglig vurdering. Denne tolkes sikkert forskjellig av mange, men den oppleves av nesten alle som kommer til og beveger seg i hovedstaden. Slik kulturminneloven er skrevet, er det ingen automatikk i hvem som på en meningsfull måte kan bestemme eller definere hva som ligger i opplevelsesverdien.

En person uten funksjonsnedsettelse kan bevege seg over alt vedkommende har adgang til, og dermed komme i dialog med kulturminnet, gjøre seg sine selvstendige refleksjoner og få sine opplevelser. En person med funksjonsnedsettelse er prisgitt en aktuell grad av tilgjengelighet, og dermed hvordan andre har gjort avveininger i forhold til hva som er mulig og ønskelig. Ofte ligger det også økonomiske faktorer til grunn for disse avveiningene. Ut fra gitte rammer har man valgt noe fremfor noe annet. Dette valget er nesten alltid gjort uten at noen med funksjonsnedsettelse har

vært med i avveiningsprosessene. Det samme gjelder hvordan den valgte tilretteleggingen er *gjennomført*.

En funksjonsnedsettelse gjør at man nødvendigvis opplever fysiske omgivelser på en annen måte enn andre, enten det er snakk om synsvinkler, orienteringsevne, hvor godt man ser eller hører. De med nedsatt funksjonsevne har kompetanse i disse prosessene som er essensiell for å få til den best mulige løsningen for de forskjellige gruppene. Kulturminnet har noe å formidle som den besøkende ønsker å få del i. Ved å få mer klarhet i hva dette er, vil det også bli lettere å finne veier og måter å komme dit på.

Henger denne manglende medvirkningen sammen med en presentasjon av folk med nedsatt funksjonsevne der disse ikke kan vurdere denne type spørsmål?

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon ble trukket inn da hovedløsningen allerede var bestemt, og man hadde behov for en kvalitetssikring av de tekniske løsningene. Trolig skjedde dette fordi tiltakshaver ikke mente de hadde noe å tilføre tidligere i prosessen.

Verdiene, også opplevelsesverdiene, må ha blitt definert av antikvarene hos Forsvarsbygg og Riksantikvaren. Det kan ikke ha blitt stilt spørsmål om en med funksjonsnedsettelse kanskje hadde et annet syn på verdier eller balansen mellom verdier. Personer med nedsatt funksjonsevne er naturligvis like forskjellige som alle andre, men det er svært sannsynlig at en gruppe med en spesiell funksjonsnedsettelse også har opplevelser som er mer typisk for sin gruppe. Uansett vil rådgivere fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon og Norges Handikapforbund ha lang erfaring i å ivareta flere gruppers interesser, helt uavhengig av en rådgivers eventuelle funksjonsnedsettelse.

Det kan virke overraskende at det flere steder i intervjuene påpekes at de ulike gruppene holdt seg til sine «forventede roller». På spørsmål om representantene for de med nedsatt funksjonsevne var opptatt av kulturminneverdiene, svarte en fra den antikvariske side at *«jeg kan ikke si at de egentlig var opptatt av det i det hele tatt. Altså, det var ikke deres anliggende, opplevde jeg da. Hva som var best for kulturminneverdien, det fikk andre ta hånd om. Deres anliggende var å ta hånd om de særinteressene de representerte.»* (CB) Dette er naturligvis en subjektiv opplevelse, men den faller godt sammen med helhetsinntrykket i alle intervjuene. Man var ikke uinteressert i den andre gruppens syn, men i prosessen hadde man en definert rolle som man holdt seg til. Spørsmålet er om dette er den beste måten å gå frem på i prosesser der det gjelder å finne et best mulig kompromiss.

Kulturminnevernforvalternes oppgave er ikke bare å verne, men også å sørge for at kulturminnet kan oppleves og tolkes på mest mulig relevant måte. Men representantene fra de med nedsatt funksjonsevne som var med i prosessen, ble ikke tatt inn for å diskutere hva man skulle ha tilgjengelighet til, og hvorfor. Det ser heller ikke ut til at de engasjerte seg i denne type spørsmål. Henger dette sammen med foreldet syn, tidligere opplevelser, historier eller forestillinger om personer med nedsatt funksjonsevne som gruppe? Dette går imot mange av verdiene som kulturminnevernet skal beskytte og bære.

7. 13 Hovedpersonen manglet

I ettertid er det lett å se at det manglet en part i prosessens to første faser, nemlig hovedpersonen, den man arbeidet med å tilrettelegge for, og kanskje særlig dennes måte å se verden på.

Hvorfor skjedde denne utelatelsen? Det kan være flere årsaker.

En årsak kan være oppfatningen om at tilrettelegging og arbeid med universell utforming handler om oppfyllelse av tekniske spesifikasjoner og minstekrav. Lid (Lid 2013) skriver noe om denne nærsyntheten som sperrer for det overordnede målet. Tilrettelegging er noe kvantifiserbart som skal oppfylles. Hovedpersonen har implisitt i en slik oppfatning lite å tilføre, siden det først og fremst handler om å oppfylle gitte tekniske krav. Men kulturminnevern handler først og fremst om dialogen mellom mennesket og kulturminnet, der det er en stadig glidende bevegelse mellom enkeltmenneskets kunnskap og opplevelse. «Enkeltmennesket» betyr oss alle, uavhengig av funksjonsnedsettelse eller ikke.

En annen årsak kan være oppfatningen eller erfaringen om at hovedpersonen er en aksjonist som først og fremst har tilgjengeligheten for øye og egentlig er lite interessert i kulturminnet. Altså at rettighetskravet står i sentrum, fremfor behovet og ønsket om en dialog med kulturminnets verdier. En aksjonist vil lett skape konflikter og trøbbel i arbeidet og bør derfor holdes utenfor for å få en mest mulig smidig prosess.

7.14 Den immaterielle symbolverdien

Den immaterielle symbolverdien «likeverd» ble det førende.

Det første vedtatte forslaget gikk ut på to fysisk forskjellige, men likevel likeverdige innganger. Den ene skulle være opp Arnebergtrappen og den andre, med heis, i Blåtårnet. Det skulle bli faktisk og symbolsk rød løper begge steder. Men symbolverdien i den ene inngangen var så mye sterkere enn i den andre, fordi dette alltid hadde vært den etablerte og tilsiktede hovedinngang ved representasjonsarrangementene. Den lange avstanden mellom de to inngangene forsterket dessuten forskjellen. Dette forskjøv løsningen fra to definerte «likeverdige» innganger til én, fordi de to ikke ble opplevd som «like verdige».

Heistårnet var det tilsynelatende ingen som helt hadde sett for seg på den måten den ble. Det fremgår heller ikke klart hvordan denne oppsto, men det kan være at dette var arkitektenes svar på utfordringen. I så fall er det interessant, fordi det betyr at kreativ og god arkitektonisk formgivning bidro til det som ble akseptert og senere feiret som et godt kompromiss mellom de to verdisettene.

Magnhild Sørbotten, NHF, sa i sin tale på åpningen 2. september 2021:

For Handikapforbundet handlar det om likestilling, om likeverd – og om våre muligheter til å delta på same vilkår og bruke våre ressursar til samfunnets beste. Likestilt og likeverdig tilgang til Akershus slott, Slottskirka og regjeringas representasjonslokaler gir klare signal om at funksjonshemma mennesker er likestilt alle andre. Dette har vi vore tydeleg på overfor Forsvarsdepartementet.

Derfor er det også grunn til å takke Forsvarsdepartementet for å ha bestilt tilgjengelegheitstiltak som gir rullestolbrukarar ein likestilt og likeverdig tilgang til slottet, representasjonslokala og slottskirka. Takk til Forsvarsbygg og Arkitektskap for godt samarbeid, og for deira utrettelege jakt på løysingar som leverte både respekt for slottet og for oss bevegelseshemma. Disse løysingane set ein ny standard som mange bør lære av.

8. Diskusjon

Gjennomgangen av hendelsesforløpet gjennom diskursanalysen tydeliggjør ikke minst maktspeilet som skjer i denne type saker. Dette diskusjonskapittelet tar opp andre prinsipielle sider ved denne saken, som dels handler om temaer fra analysen, men som også går ut over denne.

At ulike interessegrupper har forskjellig syn på utfordringer og løsninger, bør ikke overraske, men det er interessant å trekke frem følgende observasjon fra denne konkrete saken.

Det kom inn to formelle klager på Riksantikvarens vedtak 13. oktober 2017. Ingen av klagerne hadde vært med i prosessen forut for vedtaket og kjente derfor ikke til mulige tidligere vurderinger. Klagene foreslo at de bevegelseshemmede skulle komme inn i Akershus slott via Arnebergtrappen, og at løsningen var en trappeheis. Rasjonale bak løsningen var først og fremst å spare Blåtårnet og plassen foran for inngrep, men deres forslag til løsning ville også bringe de bevegelseshemmede inn samme vei som andre besøkende, noe som er spesielt viktig ved regjeringens representasjonsarrangement.

Forslaget bygde på en teknisk måte å tenke på; teknisk i den forstand at løsningen var å frakte personer fra et nivå til et annet med en trappeheis. Kulturminnets verdier ville bli minst mulig berørt eller endret, fordi heisen kunne festes i eksisterende trapp. Den burde riktignok flyttes litt ut fra Fateburgalleriets vegg, for at den skulle bli dyp nok til å gi tilstrekkelig plass til trappeheisen.

Norges Handikapforbund og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon argumenterte imidlertid på sin side med at denne trappeheisløsningen ikke ville gi tilstrekkelig verdighet. Erfaringsmessig er det ofte funksjonsproblemer knyttet til slike trappeheiser, ikke minst når de er monterte utendørs i et nordisk klima. Men også innendørs går de sakte og skaper lett forstyrrende lyder som vil være sjenerende, spesielt ved offisielle anledninger. Et annet aspekt er uforutsigbar sikkerhet knyttet til evakueringssituasjoner. Akershus Slotts Venner og Fortidsminneforeningen hadde ingen kompetanse på denne type løsninger.

Poenget med å trekke frem dette eksemplet, er forskjellen i måte å vurdere verdier på. Hovedpoenget med løsningen for Arnebergtrappen er at den vil gi felles inngang ved offisielle anledninger. Kulturminneverdien ved disse anledningene ligger ikke primært i de historiske detaljene og de vitenskapelige verdiene, men i opplevelsen av stedet og hele situasjonen rundt mottagelsene.

Det er symbolverdien av Akershus slott som er grunnen til at arrangementene legges dit. I en slik sammenheng vil «reisen med» en sen og støyende trappeheis bryte sterkt med symbolverdien. Argumentet med at det er svært mulig at en aldrende og stadig mer bevegelseshemmet konge vil måtte bruke den bråketete trappeheisen, der også risikoen for funksjonsfeil er relativt stor, gjorde at forslaget straks ble parkert.

8.1 Kulturminnevernets vurderinger i saker knyttet til universell utforming og tilgjengelighet

Forvaltningen av kulturminner handler, som tidligere sagt, grunnleggende om forvaltning av verdier, samtidig som «verdi» i kulturminnesammenheng i praktisk arbeid er et komplekst begrep. I arbeidet med tilgjengelighet til kulturminner handler det ofte om å gjøre endringer som krever ulike former for avveininger, der målet fort kan dreie seg om å finne en løsning som gir minst mulig reduksjon av «tradisjonelle» kulturminneverdier.

Verdibegrepet er i høyeste grad kvalitativt og derfor ikke direkte målbart. En god avveining krever god faglig bakgrunn og kunnskap om arkitektur, konstruksjoner og materialer, og ikke minst erfaring fra lignende saker, men også kulturelle og menneskelige verdier.

Tradisjonelt har kulturminnemyndighetene hatt stor makt og respekt. Vi lever nå i en tid da synspunktene på verdier, ikke minst kulturminnenes, i viktige saker oftere er oppe til debatt. Kulturminnemyndighetene blir oftere utfordret faglig. Ved klage på vedtak, havner sakene lett på en jurists bord, og da kan den juridiske vurdering, altså paragrafbruken, spille en sterkere rolle enn den kulturminnefaglige vurderingen.

I mange tiår har det i Norge vært en juridisk grense for automatisk vern ved reformasjonsåret 1537. Den gjelder fremdeles på feltet arkeologi, mens for stående bygninger er den flyttet til 1650. I praksis betyr dette at det som er fra før disse årstallene nærmest betraktes som antikvarisk sakrosankt, fordi fredningen ikke inneholder en vurdering av objektets verneverdier utover et årstall. Nødvendige endringer legges derfor ofte til de deler av bygningen som er av yngre dato, nesten uavhengig av den helhetlige historien bygningen formidler i dag, eller konsekvensene for mulig fremtidig bruk.

Knappt noen bygning fra før 1650 er intakt fra dette årstallet. Verdiene er naturligvis i første omgang knyttet til substansen fra ferdigstillingsåret, men den senere historien og tilleggene har ofte like stor og kanskje større verdi i en totalvurdering av kulturminnet, også når man skal vurdere alternativer for tilgjengelighet. Denne problemstillingen er sentral i saken om tilgjengeliggjøring av Akershus slott, fordi slottet har så mange historiske sammenvevde lag.

Vurderingen av endringer og verdier som ble redusert i forbindelse med blååtårsløsningen var den vesentligste grunnen til klagen fra Akershus Slotts Venner og Fortidsminneforeningen. Riksantikvaren strakk seg for klagerne overraskende langt i forhold til vanlig praksis, da de åpnet for inngrep i slottets mulige middelalderdeler i grunnen under heisen og i gjennomgangen inn til hvelvene ved langkjelleren. Dette viser at Riksantikvaren var villig til å gå langt for å oppnå en best mulig tilgjengelighet.

En tilgjengeliggjøring av et kulturminne bør begynne med en helhetlig vurdering av dets verdier og verdiene ved tilgjengelighet og bruk, før juridisk status, i alle fall der fredningen først og fremst automatisk begrunnes med et årstall. I den helhetlige vurderingen må man også vurdere bakgrunnen for at kulturminnet er vernet og den historie det skal formidle, og følgelig verdien av tilgjengelighet til denne historien.

8.2 Arnebergtrappens immaterielle verdi

Alle intervjuobjektene fikk spørsmål om man kunne ha løst problemene knyttet til tilgjengelighet til regjeringens mottakelser ved å flytte arrangementene til et annet sted. Samtlige var negative til en slik tanke. Noe vesentlig ville gått tapt ved å gjøre det. Hadde kulissen og rammen rundt arrangementet vært eneste verdi, kunne man ha funnet andre steder som hadde mange av de samme verdiene.

Det er tydelig at det i Akershus slott ligger store verdier som forankrer arrangementer til nasjonen og dens historie. Man er ikke bare til stede ved en regjeringsmiddag, men arrangementet blir forankret gjennom at det legges akkurat her. Sett i lys av en slik holdning, blir også Arnebergtrappen viktig. Dette er hovedinngangen til arrangementet. Det handler om kraften i seremonien knyttet til omgivelsene. Å komme opp trappen og inn døren på toppen av trappen er en sentral del av seremonien knyttet til mottagelsen. Det er derfor viktig at ankomsten skjer nettopp her.

Mange nasjonale kulturminner har en del funksjoner som går «utenpå» andre kulturminner. De gir en form for legitimitet til arrangementer, de underbygger den enkelte gjests identitet ved at de er inviterte nettopp hit, noe som er viktig ikke minst for politikere og andre i ledende stillinger, og de forankrer arrangementene til den nasjonale historie. For Akershus slotts bruk knyttet til offisielle arrangementer, får disse immaterielle verdiene en stor betydning ved vurderinger av tilgjengelighet. Det er tydelig at det kun er én legitim og likeverdig inngang.

8.3 Ofringen av Arnebergtrappen

Løsningen på tilgjengelighetsutfordringene på Akershus slott ble en betydelig endring av Arnebergtrappen. Det er grunn til å stoppe opp ved dette valget: Dette var ingen hvilken som helst trapp og Arnstein Arneberg var den mest betydningsfulle arkitekten på Akershus på 1900-tallet. Arneberg var dessuten en av de dominerende arkitekter i Norge i mellomkrigstiden. Han hadde en stor produksjon, ikke minst knyttet til

kulturhistoriske anlegg. I tidens ånd tolket han i sine restaureringer videre på historien, på sin egen personlige måte. Det var derfor ikke tilfeldig at han ved sin historisk inspirerte arkitektur knyttet sammen bygningene på Akershus slott, tydeliggjorde historiske spor og la til personlige elementer som kommuniserte godt med historien.

Arnebergtrappen hadde også sine historiske forbilder, men var et tydelig arkitektonisk grep midt i slottsanlegget. Følgelig var det ikke selvsagt at det var denne som skulle «ofres» eller endres for å skape bedre tilgjengelighet.

Opplevelsesverdien av trappen var stor, på grunn av arkitekturen, men også fordi dette var den markerte hovedinngang til hele komplekset, der alle gjester hadde gått opp og inn til viktige mottagelser og middager siden kong Haakons 75-årsjubileum i 1947.

Endringene av Arnebergtrappen var en pris som måtte betales, eller «egget som måtte knuses». GTR sier om Arneberg og Arnebergtrappen: *«Den var veldig viktig. Opplevelsen av Akershus slott er jo i stor grad Arnstein Arneberg. Han er jo den restaureringsarkitekt som i størst grad har preget slottet slik vi kjenner det i dag. Det er jo alt fra kongelig mausoleum til hele inngangspartiet og veien framover. Og trappa var på en måte varemerket eller det fremste signalet egentlig. Så den synes jeg er trøblete.»*

Heisen ble lagt hit fordi det var åpenbart at dette ble opplevd som den eneste likeverdige og derfor legitime inngangen til bygningskomplekset.

For antikvarene var det på den annen side det sist reiste bygget. Dermed ble det offer for sin unge alder, noe som var enklere å akseptere. Professor Jan Lisinsky ved Kungliga konsthögskolan på 1990-tallet snakket ofte om «fadersmordet», undervurderingen av forrige generasjons verk, på tross av gode kvaliteter og stor opplevelsesverdi. For en antikvar er det ofte langt mer smertefullt å endre «bestefarsgenerasjonens» verk.

8.4 Verdien av tilgjengelighet

Begrepe som Norges Handikapforbund brukte for å snu prosjektet i en virkningsfull retorikk, stikker dypt i et samfunn og en tid der rettigheter står så sentralt. Dels går dette på den enkeltes opplevelse av diskriminering og sviktende opplevelse av verdighet, dels handler dette om offisiell politikk. I det norske samfunn er det høy verdimessig og politisk konsensus om menneskerettigheter og likhetsprinsipper. Samtidig kan opplevelsen hos den enkelte som utsettes for diskriminering variere mye. I sammenheng med Akershus ville også blåtårnsløsningen gi god teknisk tilgjengelighet, men det var likeverdsprinsippet som ble viktigst.

De løsningene som ble gjennomført blir ansett som gode forbilder. Kanskje har man ved en god tilgjengeliggjøring demmet opp mot presset for idealet om universell utforming?

Det var tilgjengelighetsdiskursen som vant, men det er et tankekors at den helhetlige løsningen, som ville dekket mest mulig av slottet, måtte legges til side til fordel for de offisielle mottagelsene. Prosjektet ble kostbart, ikke minst fordi man ved å ikke involvere alle partene fra begynnelsen måtte gjøre mye arbeid som man likevel ikke fikk bruk for. Det er fremdeles store deler av Akershus slott som ikke er tilgjengeliggjort. Trolig er selv ikke regjeringen villig til å betale for dette med det første, siden den allerede har brukt så store ressurser på prosjektet.

9. Konklusjon

Avhandlingens problemformulering reiser spørsmålet: Hvordan finne balansepunktet mellom vernet av kulturminnenes verdier og tilgjengeligheten til disse verdiene i arbeidet med tilgjengeliggjøringen av Akershus slott?

I begrepet balansepunkt ligger det implisitt at tilgjengeliggjøring handler om en grad av endring av kulturminnet som må vurderes opp mot verdiene som skal vernes.

Avhandlingen viser at svaret avhenger mye av hvem som definerer og hvordan man definerer verdiene. Generelt er kulturminner en allmenn ressurs som eies av alle og som defineres av alle. For de kulturminner som er vernet gjennom lov, har offentlige myndigheter et spesielt ansvar både for å verne og for å tilgjengeliggjøre -for alle.

Avhandlingen viser også at om man skal finne et balansepunkt i slike prosesser, er det ikke tilstrekkelig å følge byråkratiske prosedyrer, lover og regelverk. Prosessene må inkludere alle relevante parter inn i samtalen knyttet til både verdiene som skal tilgjengeliggjøres og verdien av tilgjengeliggjøringen. Det gjensidige forholdet mellom den enkelte og kulturminnets verdier må stå i sentrum.

Dette handler om noe svært viktig i ethvert samfunn, nemlig tilgang til den felles hukommelse, en hukommelse som gir en felles identitet. For hukommelse er sjel, for å komme tilbake til Umberto Ecos bilde.

Dette studien viser at vi ikke helt har kommet dit. En utvikling av det avhandlingen kaller den fjerde diskurs, der forholdet mellom menneske og kulturminne er det sentrale, kan lede oss i riktig retning.

10. Litteraturliste

Agostiano, M., Baracco, L., Caprara, G., Pane, A., Viradia, E. (2011). Guidelines to overcome architectural barriers in cultural heritage sites. Roma: Gangemi Editore spa.

Farokonsvensjonen (2005). Europarådets rammekonsvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet – ETS 199 (27-10-2005). Lovdata
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2005-10-27-106>

Ferrario, D. (2015). Umberto Eco, Sulla memoria. Una conversazione in tre parti.
https://www.google.com/search?q=umberto+eco+sulla+memoria.+una+conversazione+in+tre+parti&rlz=1C1GCEU_noIT1012IT1013&og=umberto+eco+sulla+memoria&aqs=chrome.1.69i57j0i19i22i30j69i65l2.14469j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:9822a988,vid:Hq66X9f-zgc

Flekkøy, K.G. og Jenssen G.K. (2016, 5. juli). Skal kunne rulle inn på Akershus slott. NRK. <https://www.nrk.no/osloogviken/skal-kunne-rulle-inn-pa-akershus-slott-1.13027850>

Forsvarsdepartementet (2016, 5. juli) Bedret tilgjengelighet med heis på Akershus slott. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/aktuelt-regjeringen-solberg/fd/pressemeldinger/2016/bedret-tilgjengelighet-med-heis-pa-akershus-slott/id2507142/>

Grue, J. (2014). Funksjonshemming og representasjonsformer: Bakgrunn, teori og modeller. I: E. Eide, J. Grue & T. Vold (red), *Stort felt – liten dekning. Medierepresentasjoner av mennesker med nedsatt funksjonsevne* (s. 23-37). Rapport. Oslo: Bufdir.

ICOMOS (1964). The Venice Charter. ICOMOS International Council of Monuments and Sites. <https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157-thevenice-charter>

Harrisons. R. (2013). Heritage. Critical Approaches. Abingdon: Routledge

Johannessen, Rafoss og Rasmussen (2022). Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse. Oslo: Universitetsforlaget

Kvistum, I. (2018, 18. januar). Ny heis til 30 millioner – men fortsatt må funksjonshemmede gå bakveien. Handikapnytt. <https://www.handikapnytt.no/ny-heis-til-30-millioner-men-fortsatt-ma-funksjonshemmede-ga-bakveien/>

Kulturminneloven (1979). Lov om kulturminner (LOV-1978-06-09-50). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/1978-06-09-50>

Lid, I. M. (2013). Universell utforming Verdigrunnlag, kunnskap og praksis. Oslo: Cappelen Damm AS

Lid, I. M. (2020). Universell utforming og samfunnsdeltakelse. Oslo: Cappelen Damm AS

- Lindblad, H (2017). Rätten till det kyrkliga kulturarvet. G. Gunner, M Södeling (red), *Mellan himmel och jord – svenska kyrkans kulturarv inför framtiden*. Stockholm: Verbum AB
- Marconi, P (2008). An Updated Venice Charter. Hardy, M. (red) *The Venice Charter Revisited. Modernism, Conservation and Tradition in the 21st Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing
- Neumann, I. B. (2021). Innføring i diskursanalyse Mening, materialitet, makt. Bergen: Fagbokforlaget
- Ravnaas, P. (2018, 11. januar, a). Kritisk til heis-løsning. Forsvarets forum. <https://forsvaretsforum.no/akershus-festning-oslo-heiskrangel-jorn-holme/kritisk-til-heis-losning/116632>
- Ravnaas, P. (2018, 11. januar, b). Får tilgang til mer. Forsvarets forum. <https://forsvaretsforum.no/far-tilgang-til-mer/116634>
- Ravnaas, P. (2018, 17. januar). Burde vært tatt med på råd – tidligere. Forsvarets forum. <https://forsvaretsforum.no/burde-vaert-tatt-med-pa-rad--tidligere/116698>
- Riksantikvaren (2017, 19. desember). *Bedre tilgjengelighet på Akershus slott*. Riksantikvaren.no. <https://www.riksantikvaren.no/bedre-tilgjengelighet-pa-akershus-slott/>
- Skarstad, K (2019). Funksjonshemmedes menneskerettigheter. Oslo: Universitetsforlaget
- Tschudi-Madsen, S og Moberg, H (1999). Akershus vårt riksklenodium 700 år. Oslo: Aschehoug
- Unesco Intitute for Statistics <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>
- United Nations (1948). *Verdenserklæringen om menneskerettigheter*. FN Sambandet. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/fns-verdenserklaering-om-menneskerettigheter>
- United Nations (2006). *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/26633b70910a44049dc065af217cb201/konvensjon-om-rettighetene-til-mennesker-med-nedsatt-funksjonsevne.pdf>